
PROJEKAT MISISIPI

CHARLS MAKEJ

S engleskog preveo Veselin Kostić

*Neki se udružuju u tajna društva;
Nude akcije za prekomorsku trgovinu;
Obećavaju svima kule i gradove
Dižu zajam, pa mu ruše vrednost
Dele prazna obećanja na deonice
I u celo društvo unose zlu krv.*

Defo

Lične osobine i delatnost jednog čoveka su tako tesno povezani s velikim projektom iz 1719. i 1720. godine da priča o zaludjenosti Kompanijom Misisipi ne može imati bolji uvod nego što je kratak prikaz života njenog velikog tvorca Džona Loa. Istoričari se ne slažu u pogledu toga da li ga treba smatrati lupežom ili ludakom. Oba epiteta su mu neštedimice pridavana dok je bio živ i dok su ljudi još uvek trpeli nesrećne posledice njegovih zamisli. Potomstvo je, međutim, našlo razloga da dovede u sumnju pravičnost te optužbe i da prizna da Džon Lo nije bi ni lupež ni ludak, nego čovek koji je bio više obmanut nego što je obmanjivao i prema kome se više grešilo nego što je on sam grešio. On je do tančina poznavao filozofiju i načela kreditnih operacija. Razumevao se u monetarna pitanja više nego bilo koji drugi čovek u njegovu vreme; a to što se njegov sistem tako urušio nije bilo toliko njegova krivica koliko ljudi u čijoj ga je sredini uspostavio. On nije računao s time da će cela jedna nacija pomahnitati od pohlepe; nije uviđao da se poverenje, kao i nepoverenje, može skoro beskonačno povećavati, i da nada može biti isto toliko neobuzdana kao i strah. Kako je mogao predvideti da će francuski narod, kao onaj čovek iz priče, u svojoj ludoj naglosti zaklati dobru gusku koju im je on doneo i koja je trebalo da snese tolika zlatna jaja? Njegova sudbina je bila ista kao i ona koja je, može se pretpostaviti, zadesila prvog odvažnog čoveka koji se u čamcu otisnuo od Ijerija do Ontarija. Široka i mirna je bila reka kojom je zaplovio; brzo i prijatno je bilo njegovo putovanje; i ko bi ga zaustavio u toj plovidbi? Ali avaj! Blizu je bio vodopad. Tek kada je već bilo prekasno shvatio je da je struja koja ga tako veselo nosi u stvari struja uništenja; a kada je pokušao da se vrati, uvideo je da je matica suviše jaka da bi joj se mogao odupreti i da je svakog trena sve bliži ogromnom vodopadu. Tako se on suvratario preko oštih stena zajedno s vodom koja ga je

nosila. On i njegov čamac su nastradali, ali voda, razbesnela i uskomešana od grubog pada, samo je neko vreme ključala i grgotala, a zatim je ponovo potekla smireno kao ranije. Upravo tako je bilo i u slučaju Loa i francuskog naroda. On je bio veslač, a oni voda.

Džon Lo se rodio 1671. godine u Edinburgu. Otac mu je bio mlađi sin jedne stare porodice iz Fajfa* i bavio se zlatarstvom i bankarskim poslovima. Tako je stekao priličan imetak, dovoljan da ostvari želju, tako čestu među njegovim zemljacima, da svom imenu doda titulu zemljoposjednika. U tu svrhu kupio je imanja Loriston i Randalston na obali zaliva Fort u pograničnoj oblasti između Zapadnog i Istočnog Lotijana, pa se od tada nazivao Lo od Loristona. Junak našeg spisa je kao najstariji sin počeo da radi u kancelariji svoga oca kao četrnaestogodišnjak i tri godine se marljivo trudio da se upozna s načelima bankarskog poslovanja, kako je ono tada vođeno u Škotskoj. Uvek je ispoljavao veliku ljubav za proučavanje brojki i smatralo se da za svoje godine poseduje izvanredno poznavanje matematike. U sedamnaestoj godini bio je visok, snažan i stasit, i mada je imao duboke ožiljke od boginja, lice mu je imalo prijatan izraz i delovao je vrlo inteligentno. U to vreme je počeo da zanemaruje svoje poslove, uobrazio se i počeo se prilično razmetljivo nositi. Bio je veoma omiljen među damama, koje su ga zvale Lepi Džon, dok su mu muškarci, prezirući njegovu gizdavost, dali nadimak Svi- leni Džon. Posle smrti svoga oca, koji je umro 1688. godine, potpuno je napustio knjigovodstvene poslove, koji su mu bili dosadili, pa se,

kako je sada raspolagao samostalnim приходima s porodičnog imanja Loristona, otisnuo u London da vidi sveta.

Tada je bio vrlo mlad, vrlo sujetan, lep, prilično imućan i potpuno prepušten samom sebi. Nije stoga čudno što je po dolasku u prestonicu počeo da živi rasmusno. Ubrzo je postao stalni posetilac kockarnica, a zahvaljujući tome što se držao izvesnog plana, zasnovanog na nekom teško razumljivom proračunavanju izgleda na dobitak, sticao je dosta novaca. Svi kockari su mu zavideli što je tako srećne ruke, a mnogi su pažljivo pratili kako se on kocka, pa su i sami svoj novac ulagali na isti način. Podjednako uspešan je bio i na ljubavnom polju; dame iz najviših krugova blagonaklono su se smešile lepom Škotu – mladom, imućnom, duhovitom i ljubaznom. Ali svi ti uspesi samo su utirali put za preokret. Pošto je devet godina proveo izložen opasnim čarima raskalašnog života, on je postao nepopravljiv kockar. A što je strast za kockom više ovladavala njime, to je postajao manje oprezan. Veliki gubici su se mogli nadoknaditi samo kockanjem u još veće iznose i jednog nesrećnog dana je toliko izgubio da je dug mogao platiti samo zalaganjem svog porodičnog imanja. Na taj korak je na kraju bio nateran. U isto vreme zapao je u nevolje i zbog svog ljubavnog života. Njegova ljubavna veza, ili mali flert, s jednom damom po imenu Vilerz [gospođica Elizabeta Vilerz, kasnije grofica od Orknija] navukla je na njega gnev izvesnog g. Vilsona, koji ga je izazvao na dvboj. Lo je poziv prihvatio i na nesreću je na mestu ubio svog protivnika. Istoga dana je uhapšen, a rođaci g. Vilsona

* Oblast u istočnom delu Škotske. - *Prim. prev.*

su protiv njega podneli tužbu za ubistvo. Sud ga je proglasio krivim i osudio na smrt. Ta kazna je kasnije preinačena u globu, s obrazloženjem da je kriv samo za ubistvo iz nehata. Na to je jedan od pokojnikove braće uložio žalbu, pa je Lo bio zatvoren po nalogu višeg suda, ali je na neki način – nikada se nije saznalo kako – uspeo da pobege iz zatvora. Protiv zatvorskih vlasti je bio poveden postupak, a za njim je u službenim novinama raspisana poternica i ponuđena nagrada za njegovo hapšenje. Opisan je kao “Kapetan Džon Lo, Škot, star dvadeset šest godina; vrlo visok, crnomanjast, suvonjav; dobro građen, preko šest stopa visok, nagrđen ožiljcima od boginja i nosat; govori glasno i u dijalektu.” Kako je to pre karikatura nego opis, neki su pretpostavljali da je poternica i bila tako sačinjena da bi mu s olakšalo bekstvo. On je uspeo da pređe preko Lamanša i tri godine je putovao po raznim zemljama, posvećujući mnogo pažnje monetarnim i bankarskim poslovima u njima. Nekoliko meseci je proveo u Amsterdamu i povremeno se bavio finansijskim spekulacijama. Jutra je provodio u proučavanju finansija i principa trgovine, a večeri u kockarnicama. Misli se da se u Edinburg vratio 1700. godine, a sigurno se zna da je u tom gradu objavio svoje *Predloge i razloge za osnivanje Trgovačkog saveta*. Ta knjižica nije pobudila veću pažnju.

Uskoro potom Lo je objavio predlog za osnivanje onoga što je nazvao *Land Bank* (Zemljišna banka). Tadašnje šaljivdžije nazvali su je “Sand Bank”,* na koji će se nasukati državni brod. Bilo je predviđeno da obveznice koje ta banka izda nose uobičajenu kamatu, da ne mo-

gu prevazići vrednost obradivog zemljišta u vlasništvu države, odnosno da po vrednosti budu jednake zemljištu koje im služi kao pokriće, kao i da vlasniku daju pravo na ulaženje u posed te zemlje po isteku određenog vremena. O tom projektu se dosta raspravljalo u Škotskom parlamentu, a jedna neutralna stranka, zvana “Eskadra”, čiju je podršku Lo pridobio, podnela je predlog da se takva banka osnuje. Parlament je na kraju usvojio rezoluciju kojom se proglašavalo da zasnivanje bilo kakvih kreditnih operacija na osnovu hartija i njihova obavezna primena ne odgovaraju dostojanstvu nacije.

Kada je taj plan propao, a njegovi pokušaji da dobije pomilovanje za ubistvo g. Vilsona ostali bez uspeha, Lo se povukao na Kontinent i ponovo se odao svojoj kockarskoj strasti. Četrnaest godina je tumarao po Flandriji, Holandiji, Nemačkoj, Ugarskoj, Italiji i Francuskoj. Uskoro se do tančina upoznao s obimom trgovine i privrednim mogućnostima svake od tih država, i iz dana u dan je bivao sve uvereniji da nijednoj zemlji nema napretka bez papirnog novca. Sve to vreme on se izgleda izdržavao uglavnom kockanjem. U svim poznatijim kockarnicama evropskih prestonica bio je uvažavan kao neko ko je upućeniji nego bilo ko drugi u složene puteve kockarske sreće. U publikaciji *Biographie Universelle* kaže se da je bio proteran iz Venecije, a potom i iz Đenove, jer su ga vlasti smatrale suviše opasnim za mladež tih gradova. Tokom boravka u Parizu zamario se upravniku policije D'Aržansonu, koji mu je naredio da napusti prestonicu. Do toga, međutim, nije došlo pre nego što je u raznim salonima stekao

* Podvodni peščani sprud. – *Prim. prev.*

poznanstvo vojvode od Vendoma, kneza de Kontija i veselog vojvode od Orelana, koji će kasnije imati tako veliki uticaj na njegovu sudbinu. Vojvodi od Orleana su se dopadali živahnost i zdrav razum škotskog pustolova, dok je ovome godila duhovitost i blagonaklonost velikaša koji je obećavao da će mu postati pokrovitelj. Sticajem okolnosti bili su često zajedno, a Lo je svaku priliku koristio da za svoja finansijska učenja pridobije čoveka čija je bliskost prestolu pokazivala da će mu u doglednoj budućnosti sudbina nameniti značajnu ulogu u upravljanju zemljom.

32 Kratko vreme pre smrti Luja XIV, ili, kako neki kažu, 1708. godine, Lo je upravniku državnih finansija Demareu podneo na razmatranje jedan finansijski plan. Luj je navodno upitao da li je autor tog projekta katolik, a kada mu je odgovoreno da nije, on je odbio da ima bilo kakve veze s njime. [Lord Džon Rasel u svojoj *Istoriji glavnih evropskih država posle Utrehtskog mira* odbacuje tu anegdodu, navedenu u prepisci gospođe de Bavijer, vojvotkinje od Orleana i regentove majke, ali ne kaže zbog čega. Nema sumnje da Lo jeste predložio svoj plan Demareu i da Luj nije hteo ni da čuje za njega. Razlog koji se navodi za njegovo odbijanje sasvim je u skladu s karakterom tog uskogrudog i tiranskog kralja.]

Posle tog neuspeha Lo je otišao u Italiju. Pošto mu je duh još uvek bio obuzet finansijskim projektima, on je savojskom vojvodi Vitoriju Amadeu predložio da svoju zemljišnu banku osnuje u toj zemlji. Vojvoda je odgovorio da su oblasti kojima on vlada previše male za tako veliki projekat, a da je on suviše siromašan vladar da bi ga vredelo upropastiti. On mu je, me-

đutim, preporučio da se još jedanput obrati francuskom kralju, rekavši da je siguran da će se – ako on iole poznaje francuski karakter – tom narodu mnogo dopasti plan koji nije samo tako nov nego i tako uverljiv.

Luj XIV je umro 1715. godine, a kako je prestolonaslednik imao samo sedam godina, upravljanje državom do njegovog punoletstva preuzeo je vojvoda orelanski kao regent. Lo se sada našao u povoljnijem položaju. U njegovim poslovima nastupila je plima, koja je davala nade da će ga u svom naviranju odvesti do bogatstva. Regent je bio njegov prijatelj, već upoznat s njegovom teorijom i njenim navodnim prednostima, a, osim toga, bio je voljan da mu pomogne u bilo kakvom pokušaju da se povrati ugled Francuske, koji je duga vladavina rasipnog Luja XIV bila potpuno srozala.

Taj kralj se nije čestito ni ohladio, a protiv uspomene na njega je buknila dugo suzbijana mržnja naroda. On, kome je za života laskano ulagivanjem kakvom skoro nema ravnog u istoriji, sada je proklinjan kao tiranin, tlačitelj i pljačkaš. Njegove statue su kamenovane i nagrđivane; njegove slike su cepane uz kletve razjarene rulje, a njegovo ime je postalo sinonim za sebičnost i ugnjetavanje. Slava njegovog oružja je bila zaboravljena, a pamćeni su samo njegovi neuspesi, njegovo lakomisleno trošenje i njegova okrutnost.

Finansije zemlje bile su u potpunoj zbrci. Rasipnički i korumpiran monarh, čije su rasipništvo i korumpiranost podražavali skoro svi službenici, od najvišeg do najnižeg, bio je doveo Francusku do ruba propasti. Nacionalni dug je dostigao iznos od tri milijarde livri, godišnji prihodi su iznosili 145 miliona, a izdaci

142 miliona, što je ostavljalo samo tri miliona za otplatu kamate na tri milijarde duga. Prva regentova briga bila je da potraži lek za tako veliko zlo, pa je hitno sazvao savet da tu stvar uzme u razmatranje. Grof de Sen Simon bio je mišljenja da zemlju ne može ništa spasti od revolucije osim jednog leka koji je ujedno smeo i opasan, a to je da regent sazove skupštinu svih staleža i proglasi nacionalni bankrot. Grof de Noaj, čovek prilagodljivih načela i iskusan dvoranin, krajnje nesklon da sebi nametne bilo kakvu brigu ili neprijatnost ako to može izbeći kakvom domišljatošću, upotrebio je sav svoj uticaj da se Sen Simonov predlog na prihvati. On ga je prikazao kao rešenje koje je ne samo nečasno nego i pogubno. Tog mišljenja je bio i regent, pa je taj očajnički lek bio odbačen.

Mere koje su na kraju usvojene samo su uvećale zlo, mada su na početku obećavale boljitak. Prva i najnečasnija od njih nije donela državi nikakve koristi. Naređeno je da se stare kovanice zamene novim, čime je vrednost novca bila umanjena za jednu petinu; oni koji bi odneli u kovnicu hiljadu zlatnika ili srebrnjaka dobijali bi za njih količinu novca iste nominalne vrednosti, ali sa samo četiri petine težine metala. Tim rešenjem državna blagajna je zaradila sedamdeset dva miliona livri, ali je unela poremećaj u sve trgovačke operacije u zemlji. Neznatnim sniženjem poreza ublaženo je negodovanje naroda, pa je zbog te male koristi u tom trenutku prenebregnuta opasnost od velike štete u budućnosti.

Potom je osnovana Sudska komora, koja je trebalo da ispita malverzacije zajmodavaca i zakupaca poreza. Poreznici nisu omiljeni ni u jednoj zemlji, ali oni u Francuskoj su i zasluži-

vali svu mržnju koja je izlivena na njih. Čim je od glavnih zakupaca poreza zatraženo da, zajedno sa svojim nebrojenim posrednicima, nazvanim "haračlije" [*maltotiers*, od *maltote*, tlačiteljski namet], polože račun o svojim nedelima, naciju je obuzela neviđena radost. Sudska komora, osnovana poglavito u tu svrhu, dobila je vrlo široka ovlašćenja. Činili su je predsednici i članovi saveta parlamenta, sudije apelacionih sudova i službenici Finansijske komore, a predsedavao joj je ministar finansija. Doušnici koji bi podneli dokaze protiv prekršitelja nagrađivani su jednom petinom globe i konfiskovane imovine, a onima koji bi prokazali gde se nalazi skrivena imovina krivaca bila je obećana jedna desetina tako otkrivenog imetka.

Ukaz o osnivanju tog suda izazvao je toliku preneraženost među onima kojih se to neposredno ticalo da se to može jedino objasniti pretpostavkom da su u pitanju bile ogromne pronevere. Ali nisu mogli računati ni na kakvo sažaljenje. Način na koji se prema njima postupilo pokazao je da je njihov užas bio opravdan. Bastilja uskoro više nije mogla da prima nove zatvorenike, a tamnice širom zemlje bile su dupke pune okrivljenih ili osumnjičenih. Svim gostioničarima i upravnicima poštanskih stanica naređeno je da ne iznajmljuju konje onima koji pokušavaju da pobegnu na neko sigurno mesto, a svima je pod pretnjom visokih globa bilo zabranjeno da im daju pribežište ili pomognu u izbegavanju kazne. Neki su vezivani uz stub srama, drugi su slati na galije, a oni najmanje krivi osuđivani su na globu i utamničenje. Na smrt je bio osuđen samo jedan, Samjuel Bernar, bogat bankar i glavni zakupac poreza u jednoj udaljenoj pokrajini. Nezako-

nito stečeno bogatstvo tog čoveka – koji je važio za tlačitelja i tiranina cele pokrajine – bilo je toliko da je ponudio šest miliona livri [ili 250.000 funti],* da ga puste da pobjegne.

Mito koje je ponudio je odbijeno i on je bio pogubljen. Drugi, možda i krivlji od njega, imali su više sreće. Zaplena je često donosila manje novaca nego globa, jer su krivci krili svoj imetak. Strogost vlade je popustila, a globe, pod nazivom poreza, počele su se naplaćivati od svih prestupnika bez razlike. Ali vladina nadležstva su bila toliko korumpirana da je zemlja imala malo koristi od novca koji je tako priticao u državnu blagajnu. Najveći deo plena delili su dvorani i njihove žene i ljubavnice. Jednom zajmodavcu je, srazmerno njegovom bogatstvu i krivici, bio razrezan porez od dvadeset miliona livri. Grof, čovek prilično uticajan u vladi, posetio ga je i ponudio da mu za sto hiljada kruna izdejstvuje umanjenje globe. “*Vous etes trop tard, mon ami* [Zakasnili ste prijatelju]”, odgovorio je finansijer, “s Vašom ženom sam se već nagodio za pedeset hiljada”. [Ovu anegdotu priča M. de la Od u svom *Životopisu Filipa Orleanskog*. Delovala bi uverljivije da je naveo imena tog nepoštenog finansijera i još nepoštenijeg ministra. Ali knjizi M. de la Oda se može staviti ista zamerka kao i većini francuskih memoara iz tog i sledećih razdoblja: glavno je da je neka anegdota *ben trovata*, a istinitosti se pridaje tek drugorazredni značaj.]

Na taj način je prikupljeno oko sto osamdeset miliona livri, od kojih je osamdeset uloženo u otplatu vladinih dugova. Ostatak je zavr-

šio u džepovima dvorana. Pišući o tome, Madam de Mentnon kaže: “Svakoga dana čujemo da je regent nekoga novčano nagradio; ljudi mnogo gundaju što se novac uzet od pronevertelja koristi na takav način.” Narod, obično blagonaklon prema slabima kada mine prva provala ogorčenja, bio je gnevan što se s toliko strogosti tako malo postiglo. On nije shvatao kakva je to pravda kada se jedni podlaci pljačkaju da bi se uvećalo bogatstvo drugih. Posle nekoliko meseci pokažnjavani su svi krupniji prestupnici, pa je sudsko veće počelo tražiti žrtve među pripadnicima siromašnijih slojeva. Optužbe za prevare i iznude podizane su i protiv čestitih trgovaca na osnovu dojava svakojakih ljudi primamljenih visokim nagradama za doušništvo. Ti trgovci su morali da podnose sudu sve podatke o svom poslovanju kako bi dokazali svoju nevinost. Sa svih strana su se čule žalbe, pa je posle godinu dana vlada zaključila da bi bilo najbolje da obustavi dalje postupke. Sudska komora je ukinuta, a proglašena je amnestija za sve protiv kojih još nije bila podignuta nikakva optužba.

Usred te finansijske pometnje na sceni se pojavio Lo. Niko nije teže podnosio žalosno stanje u koje je zemlja zapala nego regent, i niko nije bio manje voljan da muški prione na posao. On nije voleo da radi; zvanična dokumenta je potpisivao a da ih nije čestito ni pogledao, i poveravao je drugima ono što je trebalo da sam preduzme. Na brige nerazlučivo povezane s njegovim visokim položajem gledao je kao na teško breme; uviđao je da se nešto mora

* U vreme kada je pisao Makej, kupovna vrednost jedne engleske funte bila je oko sedamdeset puta veća nego danas. – *Prim. prev.*

učiniti, ali mu je nedostajala energija za to, a i nije imao ni dovoljnog osećanja dužnosti da se radi tog pokušaja odrekne svojih zadovoljstava i dokolice. Nije otuda nikakvo čudo što je tako rado priklonio uho pričama o velikim, značajnim i lako ostvarivim zamislama promućurnog pustolova koga je poznao od ranije i čiju je darovitost cenio.

Kada se Lo pojavio na dvoru, bio je najsrdačnije primljen. On je ponudio regentu dva memoranduma s prikazom nevolja koje su zadesile Francusku zbog manjkavosti novca, kome je u nekoliko navrata obarana vrednost. Tvrdio je da metalni novac, bez potpore papirnog novca, uopšte ne zadovoljava potrebe jedne trgovačke zemlje, i posebno je pomenuo Veliku Birtaniju i Holandiju kao primere koji pokazuju prednosti papirnog novca. Izložio je mnoge razložne argumente u vezi s pitanjem finansijskog poverenja i predložio je da mu se dopusti da, kao sredstvo za ponovno uspostavljanje toliko urušenog ugleda Francuske, osnuje banku koja bi upravljala prihodima kraljevine i izdavala novčanice, s pokrićem i u tim prihodima i u zemljištu. Predložio je, osim toga, da se tom bankom upravlja u kraljevo ime, ali da bude pod nadzorom komisije čije bi članove imenovala skupština staleža.

Dok su ti memorandumi razmatrani, Lo je preveo na francuski svoj spis o novcu i trgovini, a i trudio se na sve načine da širom nacije pronese glas o sebi kao uglednom finansijskom stručnjaku. Uskoro su se o njemu počele pričati priče. Regentovi poverljivi ljudi su širili hvala o njemu i svi su očekivali velike stvari od gospodina Lasa. [*Monsieur Lass*; Francuzi su tako izgovarali njegovo ime da bi izbegli dugo "o",

koje je strano galskom. Posle propasti njegovog plana, šaljivdžije su govorele da je nacija *lasse de lui* (umorna od njega) i predlagali da ga ubuduće nazivaju *Monsieur Helas!* (gospodin Avaj)]

Petoga maja 1716. godine izdat je kraljevski dekret kojim je Lo ovlašćen da zajedno sa svojim bratom osnuje banku pod nazivom "Lo i kompanija", čije će se obveznice primati pri uplati poreza. Njen kapital je bio utvrđen na šest miliona livri, odnosno dvanaest hiljada denonica od petsto livri, koje su se mogle kupiti uplatom jedne četvrtine iznosa u novcu i ostataka u državnim obveznicama. Smatralo se da ne bi bilo uputno da se Lou daju sve povlastice koje je tražio u svojim memorandumima dok se ne pokažu njihova korist i pouzdanost.

Lo je sada zaplovio punih jedara ka uspehu. Znanje prikupljano trideset godina mogao je primeniti u upravljanju svojom bankom. On je odredio da sve njegove obveznice budu isplative po viđenju i to u novcu koji je bio u opticaju u vreme kada su izdate. Ovo drugo je bio izvanredan taktički potez, kojim su njegove obveznice odmah postale vrednije od plemenitih metala. Kovanice su bile stalno podložne umanjivanju vrednosti usled nerazboritog uplitanja države. Hiljadu srebrnih livri moglo je jednog dana imati svoju nominalnu vrednost, a sledećeg dana pasti na šestinu te vrednosti, dok je obveznica Loove banke zadržavala svoju prvobitnu vrednost. Istovremeno, on je javno izjavio da svaki bankar koji izda obveznice bez punog pokrića zaslužuje osudu na smrt. Zahvaljujući tome, njegove obveznice su sticale sve veći ugled u javnosti i obračunavane su jedan odsto više od gotovinskih isplata. Nije prošlo mnogo vremena, a u trgovačkom poslo-

vanju zemlje se osetio napredak. Posustala trgovina je počela da se oporavlja; porez je uplaćivan redovnije i uz manje gundanja, a uspostavljen je i izvestan stepen poverenja koji je obećavao da će, ukoliko potraje, neizbežno doneti još veće koristi. U roku od godinu dana Loove obveznice su porasle na petnaest odsto iznad nominalne vrednosti, dok je državnim obveznicama, ili obveznicama koje je izdala vlada kao jemstvo za dugove rasipnog Luja XIV, vrednost opala za čitavih sedamdeset osam i po odsto. To poređenje je išlo toliko u prilog Lou da nije čudno što je privuklo pažnju celog kraljevstva i što je poverenje u njega raslo iz dana u dan. Ogranci njegove banke su skoro istovremeno osnovani u Lionu, Rošelu, Turu, Amijenu i Orleanu.

36 Regent je izgleda bio zaprepašćen njegovim uspehom i postepeno je došao do zaključka da hartija, koja je toliko pomogla metalnom novcu, može i da ga potpuno zameni. Iz te osnovne zablude proistekli su njegovi kasniji postupci. U međuvremenu, Lo je započeo čuveni projekat koji je njegovo ime zaveštao potomstvu. Predložio je regentu, koji nije umeo ništa da mu odbije, da osnuje kompaniju s isključivim pravom trgovanja sa slivom reke Misisipi i s oblašću Luizijanom zapadno od nje. Pretpostavljalo se da je to područje bogato plementim metalima, a bilo je predviđeno da članovi društva, oslanjajući se na prihode od tih isključivih trgovačkih veza, budu i jedini zakupci poreza i jedini kovači novca. Ukaz kojim je društvo osnovano donet je u avgustu 1717. godine. Kapital je podeljen na dvesta hiljada akcija od petsto livri, a cela suma se mogla uplatiti i u državnim obveznicama po njihovoj nominalnoj

vrednosti, mada na tržištu nisu vredele više od 160 livri.

To je bio trenutak kada je ludilo spekulisanja počelo da zahvata naciju. Loova banka je već bila donela toliko dobra da su ljudi bili spremni da poveruju i u sva njegova obećanja za budućnost. Regent je svakoga dana davao nove povlastice srećnom tvorcu tog projekta. Banka je dobila monopol na prodaju duvana, zatim isključivo pravo na prečišćavanje zlata i srebra, a na kraju je i uzdignut njen status u Kraljevsku francusku banku. Opijeni uspehom, i Lo i regent su zaboravili maksimu koju je Lo tako glasno proglašavao – da bankar koji izda vrednosne hartije bez odgovarajućeg pokrića zaslužuje smrt. Čim je banka pretvorena iz privatne u javnu ustanovu, regent je naložio izradu obveznica u iznosu od milijardu livri. Bilo je to prvo odstupanje od zdravih načela, i nema osnova da se krivica za to svaljuje na Loa. Dok je poslovanje banke bilo pod njegovom kontrolom, vrednost izdatih obveznica nije nikada premašivala šezdeset miliona. Nije poznato da li se Lo usprotivio tom nerazboritom povećanju, ali s obzirom na to da je do njega došlo čim je banka postala kraljevska ustanova, najverovatnije je da krivicu za tu promenu sistema treba pripisati regentu.

Lo je shvatao da živi pod despotskom vladavinom, ali još nije uviđao koliko poguban uticaj takva vladavina može imati na tako osetljiv mehanizam kao što su kreditne operacije. To je otkrio na vlastitu štetu tek kasnije, a u međuvremenu je puštao da ga regent gura na put kome se njegov razum morao opirati. Sa slabošću koja je za svaku osudu, on je pomogao da se zemlja preplavi papirnatim novcem, koji je, bu-

dući da je bio bez čvrste osnove, morao kad tad propasti. Ponet izvanrednim početnim uspehom, on nije slutio zlo koje će ga zadesiti kada se iz bilo kog razloga oglasi zvono na uzbunu. Parlament je od početka gledao sa surevnjivošću na uticaj tog stranca, a imao je i određenih sumnji u pouzdanost njegovih projekata. Kako je Loov uticaj jačao, neprijateljstvo Parlamenta se povećavalo. Regent je bez oklevanja otpustio kancelara D'Agesoa zato što je bio protiv tako velikog povećanja količine papirnog novca i stalnog obaranja vrednosti zlatnika i srebrnjaka u kraljevstvu. To je samo pojačalo neprijateljstvo članova Parlamenta, a kada je na upražnjeno mesto kancelara postavljen D'Arženson, čovek odan regentovim interesima, koji je postao i ministar finansija, oni su postali ogorčeniji nego ikad. Prva mera novog ministra bilo je dalje smanjenje vrednosti kovanog novca. U želji da izbací iz opticaja državne obveznice, on je objavio da će oni koji donesu u kovnicu četiri hiljade livri u gotovom i jednu hiljadu livri u državnim obveznicama za to dobiti kovanice u iznosu od pet hiljada livri. D'Arženson je tako malo znao o pravim načelima trgovine i kreditnog poslovanja da je bio jako ponosan što je tako od četiri hiljade starih i većih livri stvorio pet hiljada novih i manjih livri, uopšte ne uviđajući koliko štetu time nanosi i jednom i drugom.

Parlament je odmah uvideo koliko je takav sistem nerazuman i opasan, pa je u nekoliko mahova upućivao žalbe regentu. Ovaj nije hteo ni da uzme u razmatranje te peticije, pa je Parlament preduzeo jednu smelu meru, neuobičajenu za svoja ovlašćenja, i doneo zabranu da se vrše isplate u bilo kakvom novcu izuzev onog koji odgovara starom standardu. Regent je on-

da sazvao posebnu sednicu Parlamenta pod svojim predsedavanjem i poništio taj dekret. Parlament je ostao pri svome i izdao je nov dekret. Regent je opet iskoristio svoje pravo i poništio taj dekret, a ozlojeđeni Parlament se onda još više uzjogunio, pa je 12. avgusta 1718. godine doneo dekret kojim je Loovoj banci zabranio da ima bilo kakvih veza, posrednih ili neposrednih, s upravljanjem državnim prihodima, i naložio da se svi stranci koji se upliću, bilo u vlastito ime ili u ime drugih lica, u upravljanje državnim finansijama, strogo kazne. Parlament je smatrao da je vinovnik svega toga zla Lo, a neki članovi su, poneti žestinom svog neprijateljstva, predlagali da se on izvede pred sud i da se, ako mu se dokaže krivica, obesi pred kapijom Palate pravde.

Prestrašeni Lo je pobjegao u Kraljevsku palatu i stavio se pod zaštitu regenta, moleći ga da preduzme mere da se Parlament natera na poslušnost. Regentu to uopšte nije bilo mrsko, ne samo zbog toga nego i zbog negodovanja izazvanog priznanjem legitimiteta vojvodi od Mena i grofu od Tuluza, vanbračnim sinovima pokojnog kralja. Parlament je na kraju bio nateran na pokornost kada su njegov predsednik i dva savetnika uhapšeni i utamničeni u dubokoj provinciji.

Tako su se razišli prvi oblaci koji su se bili nadneli nad Loove planove. Oslobođen strepnje za ličnu bezbednost, on je posvetio pažnju svom čuvenom projektu za trgovinu s područjem reke Misisipi, čije su akcije, uprkos stavu Parlamenta, naglo rasle. Početkom 1719. godine izdat je dekret kojim je Kompaniji Misisipi dato isključivo pravo trgovine i s jugoistočnom Azijom, Kinom i primorskim oblastima južno

od polutara, uključujući i sve posede Francuske istočnoindijske kompanije, čiji je osnivač bio Kolber. S obzirom na to veliko povećanje poslovanja, Kompanija je promenila naziv u Indijsku kompaniju i izdala je pedeset hiljada novih deonica. Izgledi koje je Lo sada nudio bili su zaista izvanredni. On je obećavao godišnju dividendu od dvesta livri po deonici od petsto livri, što je, s obzirom na to da su akcije kupovane državnim obveznicama po njihovoj nominalnoj vrednosti, iako su na tržištu vredele samo sto livri, bila stopa profita od 120 odsto.

Javnost, čije je oduševljenje već dugo raslo, nije mogla odoleti tako blistavim izgledima. Podneto je bar trista hiljada zahteva za tih pedeset hiljada novih deonica, a željni kupci počeli su od jutra do mraka opsedati Loovu kuću u ulici Kenkampo. Kako ih nije bilo moguće sve namiriti, proteklo je nekoliko nedelja pre nego što je sačinjen spisak srećnih novih akcionara, a za to vreme nestrpljenje javnosti je raslo do mahnitosti. Vojvode, markizi, grofovi, sa svojim vojvotkinjama, markizama i groficama satima su čekali svakoga dana pred kućom g. Lo. Oni da bi saznali rezultat. Najzad su počeli iznajmljivati stanove u susednim zgradama da se ne bi više tiskali s plebejcima, koji su u hiljadama zakrčili sve prilaze kući, i da bi bili stalno u blizini hrama u kome je novi Pluton delio blago. Vrednost starih akcija rasla je iz dana u dan, a broj novih kupaca privučenih snovima o zlatu toliko se povećao da se došlo do zaključka da bi bilo uputno izdati čak trista hiljada novih deonica od petsto livri, kako bi regent iskoristio to oduševljenje naroda i otplatio nacionalni dug. Za to je bilo potrebno milijardu i po livri. Očekivanja nacije su bila tolika da se mogao priku-

piti i trostruko veći iznos da je vlada samo izdala ovlašćenje za to.

Lo je sada bio na vrhuncu uspeha, a narod se naglo primicao vrhuncu zaludenosti. I najviše i najniže klase zanosile su se vizijama neiscrpnog bogatstva. Nije bilo poznatije ličnosti među aristokratama, s izuzetkom grofa de Sen Simona i maršala Vilara, koja se nije upustila u trgovanje akcijama. I staro i mlado, i muško i žensko, i bogato i siromašno dalo se u spekulisanje deonicama Kompanije Misisipi. Ulica Kenkampo je postala veliko stecište mešetara, a kako je to bila tesna, teško prolazna ulica, stalno je dolazilo do nezgoda usled strahovitog pritiska mnoštva. Zgrade u njoj, koje su u obična vremena izdavane za hiljadu livri godišnje, sada su donosile po dvanaest, pa i šesnaest hiljada livri. Jedan obućar, koji je u jednoj od njih imao radionicu, zarađivao je po dvesta livri dnevno time što ju je iznajmljivao i što je mešetare i njihove klijente snabdevao materijalom za pisanje. Priča se i da je jedan grbavac koji je stajao na ulici zarađivao popriličan novac time što je kupcima i prodavcima akcija iznajmljivao svoju grbu kao podlogu za pisanje! To veliko mnoštvo koje se zgrnulo da trguje akcijama privlačilo je još veće mnoštvo posmatrača. Ovi su opet privukli sve pariske lopuže i bitange, pa su neprekidno izbijali neredi i izgredi. Uveče se često morao slati odred vojnika da raščisti ulicu.

Uviđajući da je njegovo boravište postalo nepodesno, Lo se preselio na trg Vendom, a za njime je pošla i cela gomila spekulanata. Taj prostrani trg je uskoro postao isto toliko zakrčen kao i ulica Kenkampo i počeo je ličiti na pravo vašarište. Podignute su šatre i tezge za sklapanje poslova i za prodaju hrane i pića, a

kockari su se sa svojim stolovima za rulet smestili u samo središte i skupljali zlatnu, ili, tačnije, papirnatu, žetvu od gomile. Bulevari i parkovi su opusteli jer su ljudi radije izlazili u provod i šetnju na trgu Vendom, koji je postao pomodno stecište dokoličara i sastajalište poslovnih ljudi. Od jutra do večeri vladala je tolika galama da se kancelar, čiji se sud nalazio na trgu, požalio regentu i gradskim vlastima da ne može da čuje šta advokati govore. Kada je to rečeno Lou, on je pokazao spremnost da pomogne da se ta smetnja otkloni, pa je sklopio sporazum s knezom de Karinjanom da mu ustupi dvorac Soason, koji je sa zadnje strane imao divan vrt od oko dva hektara. Lo je po ogromnoj ceni kupio zgradu, a sam vrt je princ zadržao za sebe kao nov izvor prihoda. Taj vrt je bio uređen s mnogo ukusa i u njemu je bilo vrlo lepih statua i nekoliko vodoskoka. Čim se Lo smestio u novom boravištu, objavljen je dekret kojim se zabranjivalo trgovanje akcijama na bilo kojem drugom mestu osim u dvorcu Soason. Između drveća u središtu vrta podignuto je oko petsto malih šatora i paviljona za mešetare. Njihovo šarenilo, veselo vijorenje njihovih ukrasnih traka i barjaka, metež ljudi koji su neprestano ulazili i izlazili idući za nekim poslovima – neprekidni žagor, buka, muzika i neobična mešavina poslovne ozbiljnosti i uživanja na licima u tom mnoštvu – sve je to tom mestu davalo izgled začaranosti koji je izazivao pravo ushićenje Parižana. Knez de Karinjan je zgrnuo ogromno bogatstvo dok je to ludilo trajalo. Svaki šator je iznajmljivan po ceni od petsto livri mesečno, a kako ih je bilo bar petsto, njegov mesečni prihod samo iz tog izvora morao je dostizati 250.000 livri, ili više od 10.000 funti sterlinga.

Čestiti stari vojnik maršal Vilar bio je toliko ogorčen zbog ludosti koja je zahvatila njegove zemljake da se nikako nije mogao obuzdati kada je govorio o tome. Prolazeći jednog dana u svojoj kočiji preko trga Vendom, taj naprasiti gospodin se toliko razljutio zbog mahnitosti ljudi da je naredio kočijašu da stane, isturio glavu kroz prozor kočije i dobrih pola sata im držao žestoku pridiku o njihovoj “gnusnoj gramzivosti”. To se nije pokazalo kao mnogo pametno. Sa svih strana su se čuli zvižduci, glasan smeh i nebrojene poruge. Kada su na kraju prema njegovoj glavi počele da lete i neke opipljivije stvari, maršal je zaključio da je uputnije da produži. Taj opit nije više nikada ponovio.

Dvojica trezvenih, staloženih i filozofski nastrojenih ljudi od pera, gospodin de la Mot i opat Terason, hvalili su se jedan drugome kako bar oni nisu potpali pod vlast te čudne omađijanosti. Nekoliko dana kasnije, časni opat je upravo izlazio iz dvorca Soason, u koji je bio otišao da kupi akcije Kompanije Misisipi, kada je ugledao svog prijatelja La Mota kako ulazi s istom namerom. “Ha”, rekao je opat, osmehujući se, “zar ste to Vi?” “Da”, rekao je La Mot, prolazeći pored njega što je hitrije mogao, “a zar ste to Vi?” Kada su se ti učenjaci sledeći put našli, vodili su razgovore o filozofiji, nauci i veri, ali nijedan nije dugo imao hrabrosti da izusti i jednu reč o Kompaniji. Kada je najzad i to bilo pomenuto, saglasili su se da čovek ne treba nikada da se zaveri da neće nešto uraditi i da nema te ludosti koju čak i mudar čovek nije kadar počinuti.

Lo, taj novi Pluton, postao je odjednom najvažnija ličnost u državi. Dvorani više nisu čekali da budu primljeni kod regenta. Velikaši,

sudije i biskupi hrlili su u dvorac Soason; oficiri pomorskih i kopnenih jedinica, dame iz plemićkih i pomodnih krugova, i svi koji su na osnovu nasleđenog ranga ili javne funkcije polagali pravo na prvenstvo mogli su se videti kako čekaju da budu primljeni kod njega kako bi ga zamolili za deo njegovih akcija za trgovinu s Indijom. Loa su toliko opsedali da nije stizao da primi ni deseti deo molilaca, i ljudi su se dovijali na najrazličitije načine da dođu do njega. Velikašima, čiji bi ponos bio duboko povređen da ih je regent ostavio da čekaju makar i pola sata na razgovor s njime, nije padalo teško da čekaju i po šest sati za priliku da govore s msjeom Loom. Njegove slugе su dobijale ogromne napojnice da ih samo najave. Plemkinje su u tu svrhu pribegavale umilnim osmesima, ali mnoge su morale dolaziti i po dve nedelje iz dana u dan pre nego što bi doprle do njega. Kada bi Lo prihvatio neki poziv, dame su ga toliko saletale molbama da uvrsti njihovo ime u spisak kupaca akcija za prikupljanje novog kapitala da je, uprkos svojoj poznatoj i uobičajenoj ljubaznosti prema lepšem polu, morao da ih se silom oslobađa. Korišćene su krajnje smešne smicalice da bi se ulučila prilika za razgovor s njime. Jedna dama je posle višednevnog čekanja u očajanju odustala od daljih pokušaja da se sastane s njime u njegovoj kući, ali je svom kočijašu naredila da pomno motri kada je vozi, pa da, ako ugleda da g. Lo dolazi, udari kočijom o neki stub i prevrne je. Kočijaš je obećao da će je poslušati, pa se dama tri dana redom vozikala po gradu, moleći se u sebi da se ukaže prilika da je kočijaš prevrne. Najzad je ugledala g. Loa, pa je povikala kočijašu: “Prevrni nas sada, za ime Božje, sad nas prevrni!” Kočijaš je tako usmerio

kočiju da je udarila o jedan stub, dama je zavrištala, kočija se prevrnula, a Lo je, ugledavši tu nezgodu, pohitao da pruži pomoć. Tako su lukavu damu odveli u dvorac Soason, gde je uskoro zaključila da je vreme da se povrati od straha, pa je, izvinivši se g. Lou, priznala da je sve to bilo namešteno. Lo se nasmešio i upisao damu u svoje knjige kao kupca znatnog broja deonica Indijske kompanije. Jedna druga priča odnosi se na izvesnu gospođu de Buša, koja se, saznajući da se g. Lo nalazi na ručku u jednoj kući, odvezla tamo u svojoj kočiji i povikala da je izbio požar. Društvo se podiglo od stola, a tako je učinio i Lo. Videvši, međutim, kako jedna dama žurno ulazi u kuću i ide prema njemu, dok svi drugi beže napolje, on se dosetio da je u pitanju lukavstvo, pa je otrčao u drugom pravcu.

Pričaju se i mnoge druge zgrade, koje zaslužuju da se zabeleže čak i ako su donekle preuveličane, jer govore o duhu tog jedinstvenog vremena. [Radoznali čitalac može naći i jednu pričicu o tome koliko su se francuske dame trudile da zadrže Loa u svom društvu, koja će mu naterati rumenilo u obraze ili izmamiti osmeh, zavisno od toga da li je jako čedan ili suprotno od toga. Ona je navedena u *Pismima gospođe Šarlot Elizabet de Bavijer, vojvotkinje od Orelana*, II knj. str. 274.] Regent je jednog dana pomenuo, u prisustvu D'Arzenzona, opata Dibuaa i nekih drugih osoba, da bi želeo da odredi neku damu, bar vojvotkinju po rangu, za pratilju njegove ćerke u Modeni; ali, dodao je on, “ne znam gde da je zapravo nađem”. “Ne znate?” odvratio je neko, praveći se iznenađen; “ja Vam mogu reći gde ćete naći sve francuske vojvotkinje – treba samo da odete do g. Loa; tamo ćete ih videti sve do jedne kako čekaju da ih primi”.

Čuveni lekar gospodin de Širak kupio je akcije u jednom nepovoljnom trenutku, pa je stalno mislio kako da ih proda. Akcije su, međutim, nastavile da padaju i sledeća dva ili tri dana, što ga je bacilo u veliku brigu. Misli su mu bile zaokupljene samo time kada su ga iznenada pozvali da pregleda jednu damu koja je mislila da se razbolela. Kada je stigao, odveli su ga u gornje odaje i on je uzeo damu za ruku da joj opipa puls. "Pada! pada! dragi Bože! neprekidno pada!" izustio je zamišljeno dok je dama sa zebnjom gledala u njega očekujući njegovo mišljenje. "Oh! Gospodine de Širak," rekla je, skočivši na noge i zvoneći za pomoć. "Umirem! umirem! pada! pada! pada!" "Šta pada?" upitao je doktor zaprepašćeno. "Moj puls! moj puls!" reče dama; "Sigurno umirem". "Smirite se, draga moja gospođo", rekao je de Širak; "govorio sam o akcijama. Pravo da kažem, na velikom sam gubitku i toliko sam pometen da i ne znam šta govorim".

Cene akcija bi ponekad skočile za deset ili dvadeset odsto u roku od nekoliko sati, pa se često dešavalo da ljudi iz nižih slojeva ujutru ustanu kao siromasi a uveče legnu u postelju kao bogataši. Jedan vlasnik velikog broja akcija poslao je slugu, pošto je sam bio bolestan, da proda dvesta pedeset akcija po osam hiljada livri komad, što je bila važeća cena u to vreme. Sluga je pošao, ali kada je stigao u vrt dvorca Soason saznao je da je cena u međuvremenu skočila na deset hiljada livri. On je mirno stavio u džep razliku od dve hiljade livri za svaku od dvesta pedeset akcija, što je iznosilo 500.000 livri, ili 20.000 funti sterlinga, predao ostatak svom gospodaru i iste večeri se zaputio u inostranstvo. Loov kočijaš je za vrlo kratko vreme zara-

dio toliko novaca da je mogao da kupi vlastitu kočiju, pa je zatražio dozvolu da napusti njegovu službu. Lo, koji je cenio tog čoveka, zatražio je od njega da mu učini uslugu i prethodno mu nađe nekog isto tako dobrog kao što je on, koji će ga zameniti. Kočijaš je pristao, pa je uveče doveo dvojicu svojih bivših drugova, rekavši g. Lou da izabere jednoga, a on će uzeti drugoga. Kuvarice i lakeji su ponekad bili iste sreće, pa su, puni sebe zbog svog lako stečenog bogatstva, činili svakojake smešne greške. Svoj raniji govor i ponašanje su zadržali, a usvojili su gizdavu odeću i nakit koji su odgovarali njihovom novom društvenom položaju, što ih je činilo stalnim predmetom sažaljenja osećajnih, prezrenja trezvenih i podsmeha svih zajedno. Ali još odvratnija je bila bestidnost i glupost pripadnika viših društvenih slojeva. Samo jedan primer, koji navodi vojvoda Sen Simon, pokazuje kakva je gnusna gramzivost zarazila celo društvo. Jedan čovek po imenu Andre, bez nekog ugleda ili obrazovanja, stekao je, zahvaljujući nizu pravovremenih kupoprodaja deonica Kompanije Misisipi, ogromno bogatstvo za neverovatno kratko vreme. Kako Sen Simon to opisuje, "nagomilao je brda zlata". Ali kada se obogatio, on se počeo stideti svog prostog porekla, pa mu je najveća želja bila da se orodi s plemstvom. Imao je ćerku, dete od samo tri godine, pa je počeo da pregovara s aristokratskom i osiromašenom porodicom D'Oaz o udaji tog deteta, pod određenim uslovima, za nekog člana te kuće. Markiz d'Oaz je na svoju sramotu pristao i obećao da će se sâm oženiti njome kada ona napuni dvanaest godina pod uslovom da mu otac isplati sto hiljada kruna odmah i po dvadeset hiljada livri svake godine do venčanja.

Sam markiz je tada imao trideset tri godine. Ta sramna pogodba je uredno potpisana i overena pečatom, a mešetar se dodatno saglasio da na dan venčanja prenese na svoju ćerku bogatstvo od nekoliko miliona. Vojvoda Brankas, glava porodice, prisustvovao je svim tim pregovorima i dobijao je svoj deo svih dogovorenih iznosa. Sen Simon o tome piše u poluozbiljnom tonu kakav po njegovom mišljenju odgovara tako dobroj šali i dodaje da “ljudi nisu bili škrti u primedbama u vezi s tim lepim brakom”, a još nas obaveštava i da se “plan izjalovio nekoliko meseci kasnije kada je Lo pao u nemilost, a ambiciozni *Monsieur Andre* propao”. Čini se, međutim, da plemenita porodica nikada nije našla za shodno da vrati onih sto hiljada kruna.

42 Pored tih događaja, koji, mada ponižavajući, imaju i smešnih strana, bilo je i onih ozbiljnije prirode. Kako su ljudi držali kod sebe ogromne iznose u hartijama od vrednosti, ulična razbojništva su bila svakodnevna pojava. Često je dolazilo i do ubistava. Jedan slučaj je privukao naročitu pažnju cele Francuske, ne samo zbog čudovišnosti samoga zločina nego i zbog društvenog položaja i visokih veza onoga koji ga je počinio.

Grof d'Orn, koji je bio mlađi brat princa d'Orna i u srodstvu s plemenitim porodicama D'Aremberg, De Linj i De Monmoransi, bio je raskalašan mladić, nesputan u trošenju i isto toliko nesputan u moralnim obzirima. U dosluhu s još dvojicom podjednako lakomislenih mladih ljudi, od kojih je jedan bio kapetan iz Pijemonta po imenu Mil a drugi Flamanac Destamp ili Lestang, on je skovao plan da opljačka jednog bogatog mešetara za koga se, na njegovu nesreću, znalo da nosi sa sobom čitavo bogatstvo.

Grof mu je poručio da želi da kupi izvestan broj akcija Indijske kompanije i u tu svrhu se dogovorio s njime da se nađu u jednoj gostionici blizu trga Vendom. Mešetar je, ne podozrevajući ništa, došao na sastanak tačno u zakazano vreme, kao i grof d'Orn i njegova dva saučesnika, koje je on predstavio kao svoje bliske prijatelje. Nekoliko minuta su razgovarali, a onda je grof d'Orn iznenada skočio na svoju žrtvu i tri puta mu zario bodež u grudi. Čovek se srušio na pod i dok je grof grabio iz njegove torbe akcije Indijske kompanije i Kompanije Misisipi u vrednosti od sto hiljada kruna, Mil iz Pijemonta je dalje ubadao nožem nesrećnog mešetara da bi ga dokrajčio. Ali mešetar se nije predavao bez borbe, a njegove krike su čuli ljudi koji su mu pritekli u pomoć. Drugi ubica, Lestang, koji je čuvao stražu na stepeništu, iskočio je kroz jedan prozor i uspeo je da umakne; ali Mil i grof d'Orn su bili uhvaćeni na delu.

Taj zločin, počinjen usred bela dana i na tako javnom mestu, zaprepastio je ceo Pariz. Suđenje ubicama počelo je sledećeg dana, a kako su dokazi bili sasvim jasni, obojica su proglašena krivim i osuđena na smrt na točku. Aristokratski rođaci grofa d'Orna potpuno su zakrčili predvorje regentove dvorane za prijem, moleći milost za zabludelog mladića i tvrdeći da je poremetio umom. Regent je smatrao da u slučaju tako svirepog zločina pravda mora biti zadovoljena, pa ih je izbegavao što je duže mogao. Ali upornom navaljivanju tako uticajnih molilaca nije se moglo dugo odolevati i oni su se na kraju probili do regenta i počeli ga preklinjati da poštedi njihovu kuću bruke javnog pogubljenja. Isticali su da su prinčevi D'Orn u srodstvu s uvaženom porodicom Orlean, te da

bi i sam regent bio osramoćen ako bi neki njegov rođak umro od ruke običnog dželata. Regentu služi na čast što nije bio pokoleban njihovim molbama, a na njihovu poslednju primedbu odgovorio je Kornejevimi rečima: "*Le crime fait la honte, et non pas l'echafaud*" [Sraman je zločin, a ne gubilište], dodajući da je potpuno voljan da zajedno s drugim rođacima podnese svu sramotu koju bi ta kazna mogla naneti. Iz dana u dan oni su ponavljali svoje molbe, ali ishod je bio uvek isti. Najzad su pomislili da će u svom naumu uspeti ako obezbede podršku vojvode od Sen Simona, čoveka kojeg je regent iskreno uvažavao. Vojvoda, čistokrvni aristokrat, bio je, kao i oni, užasnut time što plemićki ubica treba da umre istom smrću kao kakav plebejski zločinac, pa je nastojao da ubedi regenta da nije mudro da pravi sebi neprijatelja od tako mnogobrojne, bogate i moćne porodice. Osim toga, naglašavao je on, u Nemačkoj, u kojoj porodica D'Aremberg ima velike posede, zakon propisuje da nijedan rođak osobe pogubljen na točku ne može dobiti nikakav zvaničan položaj ili zaposlenje tokom cele jedne generacije. Iz tog razloga, smatrao je on, kaznu za osuđenog grofa bi trebalo preinačiti u odrublivanje glave, što je širom Evrope smatrano mnogo manje sramotnim. Na regenta je taj razlog delovao i već je bio sklon da popusti, kada ga je Lo, koji je primio naročito k srcu sudbinu ubijenog čoveka, učvrstio u prvobitnoj odluci da pusti da zakon ide svojim tokom.

Rođaci grofa D'Orna sada su bili prinuđeni na krajnje mere. Knez de Robek Monmoransi, izgubivši nadu u neko drugo rešenje, prodro je nekako u tamnicu u kojoj je držan zločinac i dao mu je čašu otrova, moleći ga da ih

spase sramote. Grof d'Orn je okrenuo glavu i odbio da popije otrov. Monmoransi je još jednom pokušao da ga nagovori, a kako je ovaj i dalje odbijao, izgubio je svako strpljenje, okrenuo se i prepustio ga njegovoj sudbini, uzviknuvši: "Crkni, onda, kao što hoćeš, bedniče malodušni! Ti i ne zaslužuješ ništa drugo do smrt od dželatove ruke!"

Sam D'Orn je molio regenta da mu odrube glavu, ali Lo, koji je imao više uticaja na regenta nego bilo koja druga osoba izuzev njegovog učitelja, ozloglašanog opata Diboaa, uporno je tvrdio da ne bi bilo pravedno da popusti pred navaljivanjem članova porodice D'Orn, koji vode računa samo o svojim interesima. Tog mišljenja je od početka bio i regent, pa su u roku od šest dana posle ubistva D'Orn i Mil bili pogubljeni na točku za mučenje na trgu Grev. Lestang, treći ubica, nije nikada uhvaćen.

Stanovništvo Pariza je bilo jako zadovoljno što se pokazalo da je pravda tako brza i stroga, a čak je i gospodin de Kenkampoa, kako su zvali Loa, dobio svoj deo hvala što je naveo regenta da ne bude pristrasan prema jednom patriciju. Ali broj razbojništava i ubistava nije se smanjivao. Pljačkanja mešetara nisu pobuđivala nikakvu samilost: opšte srozavanje javnog morala, sasvim uočljivo i ranije, postalo je još izrazitije jer su i srednju klasu, koja je do tog vremena bila prilično neukaljana, brzo zahvatili otvoreni poroci klase iznad nje i prikriveni zločini klase ispod nje. Pogubna sklonost ka hazardiranju preplavila je celo društvo i uništila sve javne i skoro sve privatne vrednosti.

Neko vreme, dok je poverenje trajalo, trgovina je živnula, i to je imalo blagotvorno dejstvo. Ono se naročito osećalo u Parizu. U pre-

stonicu su se slivali ljudi iz svih krajeva, rešeni ne samo da zarađuju novac nego i da ga troše. Regentova majka, vojvotkinja od Orleana, računa da se usled velikog priliva došljaka iz svih delova sveta broj stanovnika u to vreme povećao za 305.000 duša. Kućevlasnici su stavljali postelje za smeštaj stanara na tavane, u kuhinje, pa čak i štale, a grad je bio toliko zakrčen kočijama i svakojakim drugim kolima da su se glavnim ulicama morali kretati brzinom pešaka kako ne bi došlo do nezgoda. Širom zemlje razbojci su vredno radili da obezbede bogate čipke, svilu, sukno i somot, koji su četvorostruko poskupeli jer su plaćani papirnim novcem, kojeg je bilo u izobilju. I namirnice su bile zahvaćene opštim kretanjima; hleb, meso i povrće prodavani su po dotad neviđenim cenama, a u istoj srazmeri povećane su i nadnice. Zanatlja, koji je ranije radio za petnaest sua dnevno, sada je zarađivao šezdeset sua. Na sve strane su građene nove kuće. Nad celom zemljom rasprostro se sjaj prividnog blagostanja i toliko je zaslepio naciju da niko nije video tamni oblak na obzorju koji je najavljiivao naglo primicanje oluje.

U tom opštem blagostanju uživao je, razume se, i sam Lo – čarobnjak čija je magijska palica dovela do tako zaprepašćujuće promene. Njegovoj ženi i ćerki udvarali su se najviši plemići, a naslednici vojvodskih i kneževskih kuća želeli su da se orode s njime. Kupio je dva divna imanja u unutrašnjosti Francuske i poveo pregovore s porodicom vojvode de Silija o kupovini poseda markiza od Rosnija. Kako zbog svoje vere nije mogao zauzimati visoke položaje, regent je obećao da će ga, ukoliko se javno izjasni kao katolik, postaviti za glavnog nadzornika finansija. Lo, koji se po čvrstini verskih ubeđe-

nja nije mnogo razlikovao od bilo kog drugog kockara od zanata, odmah je pristao, pa ga je opat de Tensen krizmao u Melunskoj katedrali u prisustvu velikog broja posmatrača. [Tim povodom sročena je sledeća pošalica:

Foin de ton zele seraphique
Malheureux Abbe de Tencin,
Depuis que Law est Catholique,
Tout le royaume est Capucin!

U svom prevodu Memoara Luja XV Žistanson je to preveo, ili tačnije parafrazirao ovako:

Tensene, nek je proklet tvoj anđeoski žar
kojim si Škota naveo
da pred naš oltar klekne
pa smo sad svi siromašni kao kapucini!]

Sledećeg dana izabran je za počasnog člana crkvene uprave u Parohiji sv. Roka, a on je tom prilikom parohiji uručio poklon od petsto hiljada livri. Njegova dobročinstva, uvek veoma izdašna, nisu uvek bila tako javna. On je i privatno poklanjao znatne sume novca i nikad se nije oglašio ni o jednu priču o istinskoj nevolji.

U to vreme Lo je bio daleko najuticajnija osoba u državi. Vojvoda od Orleana imao je toliko poverenja u njegovu mudrost i u uspeh njegovih zamisli da se savetovao s njime o svim važnijim stvarima. Lo se ni u kom pogledu nije uzoholio zbog svojih uspeha, nego je ostao onaj isti jednostavni, prijatni, razboriti čovek kakav je bio i u nepovoljnim okolnostima. Pažnja koju je ukazivao lepim damama i koja im je uvek prijala bila je toliko puna uvidavnosti, uglađenosti i poštovanja da mu čak ni ljubomorni lju-

bavnici nisu mogli ništa zameriti. Ako je ikada ispoljio kakav znak nadmenosti, to je bilo u odnosima s poniznim plemićima, koji su ga obasipali tolikim laskanjem da je to bilo odurno. Često je uživao u tome da gleda koliko dugo može da ih natera da mu se ulaguju radi samo jedne usluge. Prema svojim zemljacima koji bi se našli u Parizu i zatražili da ih primi on bi, naprotiv, postupao s krajnjom uljudnošću i obzirnošću. Kada ga je Arčibald Kembl, erl od Ajleja i kasnije vojvoda od Argajla, posetio na trgu Vendom, morao je da prođe kroz predso-blje puno ličnosti najvišeg ugleda koje su nestrpljivo čekale da ih veliki finansijer primi i njihovo ime stavi na spisak pretplatnika za neku novu emisiju akcija. Sâm Lo je mirno sedeo u svojoj biblioteci i pisao pismo povrtaru svog porodičnog imanja u Loristonu o sađenju nekog kupusa! Erl se prilično dugo zadržao kod njega, odigrao je partiju karata sa svojim zemljakom i otišao očaran njegovom neusiljenošću, razboritošću i uljudnošću.

Među plemićima koji su, zahvaljujući lakovernosti tadašnjeg sveta, zaradili toliko para da su mogli da poboljšaju svoje upropašćeno imovno stanje mogu se pomenuti vojvode de Bourbon, de Giš, de la Fors [Vojvoda de la Fors je zaradio mnogo novaca ne samo trgovanjem akcijama nego i prodajom porcelana, začina i druge robe. U Pariskom parlamentu dugo se vodila rasprava o tome da li on time što se bavi trgovinom začинима gubi pravo na aristokratsku titulu. Zaključak je bio da ne gubi. Pojavila se i jedna karikatura na kojoj je on bio prikazan kao ulični nosač s velikom balom začina na leđima i natpisom: "Admirez la Force" (Divite se Forsu, to jest snazi).], de Šoln i d'Anten; maršal

d'Estre, kneževi de Roan, de Poa i de Leon. Izuzetno srećne ruke u trgovanju akcijama Kompanije Misisipi bio je i vojvoda od Bourbona, sin Luja XIV i madam de Montespan. On je obnovio svoju kraljevsku rezidenciju u Šantiju u neuobičajeno raskošnom stilu, a kako je strasno voleo konje, podigao je kompleks štala koje su dugo bile poznate širom Evrope i uvezao je sto pedeset najboljih trkačkih grla iz Engleske kako bi oplemenio francuske pasmine. Kupio je i veliko zemljište u Pikardiji i postao je vlasnik skoro sve vredne zemlje između reka Oaz i Some.

Ako se ima u vidu da su ljudi sticali tako velika bogatstva, nije čudno što je gramzivo stanovništvo skoro obožavalo Loa. Nijednom monarhu se nije nikad toliko ulagivalo kao njemu. Svi tadašnji sitni pesnici i pisci obasipali su ga laskanjem. Po njima, on je bio spasilac zemlje, zaštitničko božanstvo Francuske; sve su mu reči bile pune mudrosti, cela ličnost mu je zračila dobrotom, a sve njegove postupke odlikovala je razboritost. Kuda god bi pošao, oko njegove kočije se tiskala tolika gomila sveta da mu je regent poslao jedan odred konjanika da mu bude stalna pratnja i krči mu prolaz kroz ulice.

U to vreme se govorilo da u Parizu nikada ranije nije bilo toliko elegantnih i luksuznih predmeta. Uvoženo je mnogo statua, slika i tapiserija, i sve su brzo nalazile kupca. Oni kitnjasti sobni ukrasi i druge tričarije koje Francuzi tako vešto izrađuju više nisu bili isključive igračke aristokratije, nego su se u velikom broju mogli naći i u domovima trgovaca i drugih pripadnika srednje klase.

Dragulji i nakit najskupocenije vrste donošeni su u Pariz kao na najpovoljnije tržište. Me-

đu njima je bio i čuveni dijamant koji je kupio regent za dva miliona livri i koji je po njemu i nazvan. On je dugo krasio francusku krunu, a okolnosti pod kojima je kupljen pokazuju da se sam regent nije toliko obogatio od oživljavanja trgovine kao neki njegovi podanici. Kada mu je taj dijamant prvi put ponuđen, on nije hteo da ga kupi, mada je žarko želeo da ga ima, navodeći da mu dužnost prema zemlji kojom upravlja ne dozvoljava da toliko državnog novca potroši na jedan dragulj. To valjano i časno obrazloženje bacilo je sve dame na dvoru u veliku brigu, i nekoliko dana nije se čulo ništa drugo osim žalopojki što će se dozvoliti da tako redak dragi kamen ode iz Francuske, jer nijedan privatni pojedinac nije dovoljno bogat da ga kupi. Regenta su neprekidno saletali molbama, ali sve je bilo uzalud dok se vojvoda od Sen Simona, koji je uz sve svoje sposobnosti bio i prilično blagoglagoljiv, nije poduhvatio tog teškog posla. Njegovim molbama se pridružio i Lo, pa je dobrodušni regent dao svoj pristanak, prepuštajući Loovoj domišljatosti da obezbedi potreban novac. Vlasnik je uzeo jemstvo da će mu se u određenom roku isplatiti dva miliona livri, s tim da u međuvremenu dobija interes od pet odsto na tu sumu i da mu se predaju svi vredni opiljci koji ostanu posle obrade dijamanta. U svojim *Memoarima* Sen Simon govori o sopstvenom udelu u toj transakciji, ne krijući koliko je zbog toga zadovoljan sobom. Pošto je opisao da je dijamant veliki kao šljiva, skoro potpuno okrugao, savršeno beo, bez ikakvog nedostatka i težak preko sto karata, on u zaključku ponosno obznanjuje svetu “da smatra svojom velikom zaslugom što je regenta nagovorio da obavi tako sjajnu kupovinu”. Drugim rečima, on se diči

što ga je naveo da se ogluši o svoju savest i po previsokoj ceni kupi sebi nepotrebnu đinđuvu državnim novcem.

Tako je taj sistem nastavio da cveta do početka 1720. godine. Upozorenja Parlamenta da će preterane emisije papirnog novca kad-tad dovesti zemlju do bankrotstva bila su prenebregavana. Regent, koji nije znao ništa o filozofiji finansijskih operacija, mislio je da se sa sistemom čije je delovanje tako blagotvorno ne može nikada preterati. Ako je petsto miliona u papiru donelo toliko koristi, dodatnih petsto miliona će doneti još više koristi. Bila je to velika regentova zabluda, koju Lo nije ni pokušao da razbije. Nezajažljiva pohlepa ljudi pothranjivala je to pogrešno uverenje, a što je vrednost kapitala Indijske kompanije i Kompanije Misissipi više rasla, emitovano je i više banknota da bi se držao korak s tim povećanjem. Tako podignuto zdanje moglo se uporediti s veličanstvenom palatom koju je onaj aristokratski ruski varvarin sagradio da bi zadivio svoju caricu: bila je sačinjena od ogromnih blokova leda naslaganih jedan na drugi; jonski stubovi savršeno oblikovani od leda obrazovali su raskošan portik; a kupola, od istog materijala, bleštala je na suncu, koje je imalo samo toliko snage da je pozlati, ali ne i da je istopi. Izdaleka je blistala kao palata od kristala i dijamanta. S juga je, međutim, počeo da duva topao vetar i to veličanstveno zdanje se istopilo, tako da se čak ni njegovi odlomci nisu mogli pokupiti. Tako je bilo i s Loom i njegovim sistemom hartija od vrednosti. Samo što je dah nepoverenja javnosti počeo da postojanije duva na njega, on se sasvim urušio i niko više nije mogao da ga ponovo uspostavi.

Do prvog malog znaka za uzbunu došlo je početkom 1720. godine. Princ de Konti, kivan što Lo nije htio da mu po ceni koju je sam odredio proda još izvestan broj akcija Indijske kompanije, uputio je njegovoj banci zahtev da mu isplati u gotovini tako veliki broj vrednosnih hartija da su za prevoz sveg tog novca bila potrebna troja kola. Lo se požalio regentu i skrenuo mu pažnju kolika bi šteta nastala ako bi se za tim primerom povelu mnogo ljudi. Regent je bio potpuno svestan toga, pa je pozvao princa de Kontija i naredio mu da, ukoliko ne želi da izazove njegov gnev, vrati u banku dve trećine gotovine koju je bio povukao iz nje. Princ je morao da poslušati tu despotsku naredbu. Srećom po Loov ugled, de Konti nije bio omiljen: svi su osuđivali njegovu škrtost i gramzivost i smatrali da se nepravedno poneo prema Lou. Čudno je, međutim, što ta opasnost, koju su za dlaku izbegli, nije ni Lo ni regenta navela da se zamisle i da ograniče izdavanje obveznica. Uskoro su se našli i drugi koji su se, podstaknuti nepoverenjem, povelu za primerom koji im je de Konti dao u svojoj želji da se sveti. Oštroumniji mešetari su s pravom smatrali da cene ne mogu rasti u nedogled. Burdon i La Rišarijer, poznati po svojim razgranatim poslovima s novčanim fondovima, počeli su neupadljivo i postepeno pretvarati svoje obveznice u gotov novac, koji su potom slali u inostranstvo. Oni su kupovali i što su više mogli srebrnine i skupocenog nakita i tajno ih odašiljali u Englesku ili Holandiju. Vermale, mešetar koji je naslutio dolazak oluje, nabavio je zlatnika i srebrnjaka u vrednosti od skoro milion livri, koje je natovarao na jedna seoska kola i prekrrio senom i kravljom balegom. Onda se

prebukao u prljavu seljačku odeću i svoj dragoceni teret bezbedno odveo u Belgiju. Odatle je uskoro našao načina da ga prebaci u Amsterdam.

Do tog vremena niko nije imao nikakvih teškoća da nabavi gotovinu za svoje potrebe. Ali taj sistem se nije mogao dugo održavati, a da ne izazove nestašicu. Sa svih strana su se začule žalbe, povedena je istraga i ubrzo je ustanovljen uzrok. Savet je dugo raspravljao o tome šta treba preduzeti da se stanje popravi, a Lo je, kada je od njega zatražen savet, kazao da bi trebalo doneti dekret kojim bi se vrednost kovanog novca umanjila tako da bude za pet odsto niža od vrednosti novca od hartije. Taj dekret je i bio objavljen, ali kako njime nije bio postignut željeni cilj, donet je još jedan, kojim je to umanjeno povećano na deset odsto. Istovremeno su isplate koje je banka vršila ograničene na sto livri u zlatu i hiljadu livri u srebru. Nijedna od tih mera nije povratila veru u papirni novac, mada se, zahvaljujući tome što su isplate u gotovini bile ograničene na tako male iznose, poverenje u banku i dalje održavalo.

Plemeniti metali su i dalje odašiljani u Englesku i Holandiju, uprkos svim naporima da se to spreči. Ono malo kovanica što je ostalo u zemlji brižljivo je čuvano ili skrivano sve dok nije došlo do tolike nestašice tog novca da se više nisu mogle obavljati trgovačke operacije. U toj kritičnoj situaciji Lo se odlučio na smeo korak i predložio da se potpuno zabrani upotreba kovanog novca. U februaru 1720. godine objavljen je dekret koji je, umesto da povрати poverenje u papirni novac, kako je nameravano, imao suprotno dejstvo i nepovratno ga uništio, a zemlju doveo do ruba pobune. Tim čuvenim

dekretom zabranjeno je, pod pretnjom visoke globe i zaplene nađenog novca, da bilo ko drži kod sebe više od petsto livri (20 funti sterlinga) u kovanicama. Bilo je zabranjeno i kupovanje nakita, srebrnine i dragog kamenja, a doušnici su podsticani da traže prekršioce obećanjem da će dobiti polovinu iznosa koji eventualno ot-kriju. Ta nečuvena tiranija izazvala je talas negodovanja, koji je zahvatio celu zemlju. Svako-dnevno su se događala najgnusnija proganja-nja. Doušnici i njihovi agenti su grubo zadirali u privatni život porodica. Vlastima su prijavljivi-vani i najčestitiji ljudi jer je viđeno da imaju kod sebe jedan ljudor. Sluge su prokazivale svo-je gospodare, građani su uhodili susede, a hap-šenja i zaplene su se toliko namnožili da su su-dovi jedva izlazili na kraj sa ogromnim poveća-njem posla do kojeg je zbog toga došlo. Bilo je dovoljno da neki doušnik izjavi da sumnja da neko krije novac, pa da se odmah izda nalog za pretres. Engleski ambasador lord Ster je pri-metio da se više ne može sumnjati u iskrenost Loovog prelaska u katoličanstvo jer je sada us-postavio i inkviziciju pošto je prethodno pružio obilne dokaze o svojoj veri u transupstancijaci-ju time što je toliko zlato pretvorio u hartiju.

Regent i nesrećni Lo obasipani su svim po-grdama koje je kivni narod mogao da smisli. Is-plate u kovanom novcu u bilo kom iznosu iznad petsto livri bile su kažnjive, a papirni novac ni-je hteo da uzima niko ko nije morao. Niko nije mogao znati jednoga dana koliko će njegov pa-pirni novac vredeti sledećeg dana. “Čudljivije vlade nije nikada bilo”, kaže Diklo u svojim *Taj-nim memoarima iz vremena regentstva*, “nikada luđa ti-ranija nije nametana tako nejakim rukama. Oni koji su bili svedoci strahota tih vremena i

koji sada gledaju na njih kao na ružan san ne mogu da shvate kako nije izbila neka iznenadna pobuna – kako su Lo i regent izbegli neki tra-gični kraj. Na obojicu se gledalo sa strahovitom mržnjom, ali ljudi nisu išli dalje od žalbi; sve je bila zahvatila tupa zaprepašćenost i mračno i malodušno očajanje, a ljudi su bili tako slo-mljenog duha da nisu bili kadri ni za kakav od-važan zločin.” U jednom trenutku se učinilo da se u narodu organizuje neki pokret. Pojavile su se buntovne poruke, koje su isticane na zidovi-ma ili slate u vidu letaka domovima najistaknu-tijih ljudi. Jedna od njih, navedena u *Memoires de la Regence*, glasila je: “Gospodine i gospođo, ovim vas obaveštavamo da će, ako se stvari ne iz-mene, u subotu i nedelju ponovo doći do Var-tolomejske noći. Od vas se traži da ni vi ni vaša posluga ne izlazite iz kuće. Neka vas Bog čuva od ognja! Prenesite ovo upozorenje svojim susedi-ma. Subota, 15. maj 1720. godine.” Ali u gra-du su se namnožile tolike uhode da su ljudi po-stali podozrivi jedni prema drugima, tako da mir u prestonici nije bio ugrožen, ako se izu-zmu neki manji neredi koje je te večeri izazvala jedna beznačajna grupa i koji su bili uskoro ugušeni.

Vrednost deonica Kompanije Luizijane ili Misisipi pala je vrlo brzo i pokazalo se da malo ko još veruje u priče koje su nekada ispredane o ogromnom bogatstvu te oblasti. Stoga je uči-njen i poslednji napor da se povрати poverenje javnosti u projekat Misisipi. U tu svrhu vlada je naredila da se regrutuju svi nesretni odrpanci u Parizu. Preko šest hiljada pripadnika tog društvenog taloga regrutovano je, kao u vreme rata, i snabdeveno odećom i alatom, jer je – kako je bilo obznanjeno – trebalo da budu

ukrcani na brodove za Nju Orleans i poslati da rade u tamošnjim navodno mnogobrojnim rudnicima zlata. Dan za danom su oni vodani u stroju kroz ulice s pijucima i lopatama, a zatim su u malim grupama upućivani u morske luke da se ukrcaju za Ameriku. Dve trećine tih ljudi nije nikada ni stiglo na odredište, nego su se raštrkali po zemlji, prodali budzašto svoje alatke i vratili se starom načinu života. Za manje od tri nedelje polovina njih se opet mogla videti u Parizu. Taj manevar je, međutim, doveo do izvesnog skoka vrednosti akcija Kompanije Misisipi. Mnogi su u svojoj preteranoj naivnosti poverovali da su radovi zaista počeli u tom novom Eldoradu i da će u Francuskoj opet biti zlatnih i srebrnih poluga.

U ustavnim monarhijama bi se našao neki bolji način za ponovno uspostavljanje poverenja javnosti. Kada je u jednom kasnijem periodu slična zaludenost dovela do slične pometnje u Engleskoj, mere za otklanjanje zla su bile sasvim drukčije; ali u Francuskoj je na nesreću lek bio prepušten tvorcima zla. Regentove despotske mere, kojima je pokušao da zemlju izvuče iz teškoća, samo su je dublje zaglibile. Naređeno je da se sve isplate vrše u papirnim novčanicama, pa je od 1. februara do kraja marta izdato banknota u iznosu od preko milijardu i po livri, ili 60.000.000 funti sterlinga. Ali kada se jednom oglasio znak za uzburu, ljudima više ništa nije moglo uliti bilo kakvo poverenje u banknote koje se nisu mogle zameniti za kovani novac. Predsednik Pariskog parlamenta gospodin Lamber otvoreno je rekao regentu da bi radije imao sto hiljada livri u zlatu ili srebru, nego pet miliona u novčanicama njegove banke. Kada je jednom prevagnuo takav opšti stav,

velike emisije papirnog novca samo su uvećavale zlo, jer su dovodile do još veće nesrazmere između količine kovanica i papirnog novca u opticaju. Regentov naum je bio da obori vrednost kovanica, a ona je rasla sa svakim njegovim pokušajem da je umanji. U maju je zaključeno da bi bilo uputno da se Kraljevska banka spoji s Indijskom kompanijom. O tome je izdat ukaz, koji je Parlament ratifikovao. Država je ostala garant novčanica banke, a nove su se mogle izdavati samo po nalogu Saveta. Regent je sav profit banke stečen od kada je bila preuzeta od Loa i pretvorena u nacionalnu instituciju predao Indijskoj kompaniji. Ta mera je dovela do kratkotrajnog skoka vrednosti akcija Luizijane i drugih deonica Kompanije, ali nije trajno učvrstila poverenje javnosti.

Početkom maja održan je sastanak Državnog saveta, kome su prisustvovali Lo, D'Arženson (njegov saradnik u upravljanju finansijama) i svi ministri. Tada je izračunato da ukupni iznos papirnog novca u opticaju iznosi dve milijarde i 600 miliona livri, dok vrednost kovanica u zemlji ne dostiže ni polovinu te sume. Većini članova Saveta bilo je jasno da se nešto mora učiniti da se novac izjednači. Jedni su predlagali da se papirni novac svede na vrednost kovanog, dok su drugi bili mišljenja da nominalnu vrednost kovanog novca treba podizati dok se ne izjednači s papirnim. Lo je navodno bio protiv oba plana, ali pošto nije imao nikakav drugi predlog, dogovoreno je da se vrednost papirnog novca svede na polovinu. U skladu s time, 21. maja je izdat ukaz kojim se nalagalo da se vrednost akcija Indijske kompanije i banknota postepeno smanjuje, tako da se do kraja godine svede na polovinu njihove nominalne vrednosti. Parla-

ment je odbio da ratifikuje taj dekret; došlo je do prave provale ogorčenja i stanje u zemlji je toliko uzavrelo da je regentski savet na svoju sramotu morao da – kao jedini način da sačuva mir – poništi vlastitu meru i sedam dana kasnije objavi drugi dekret kojim je papirnom novcu vraćena nominalna vrednost.

Istoga dana (27. maja) banka je prestala da vrši isplate u kovanom novcu. I Lo i D'Arzen-son su smenjeni sa svojih položaja u državnoj upravi. Slabi, kolebljivi i strašljivi regent svaljivao je svu krivicu na Loa i odbio je da ga primi kada je ovaj došao u Pale Rojal. Kada je pao mrak, međutim, poslao je po njega, pa su ga uveli u palatu kroz jedan tajni ulaz [Duclos, *Memoires Secrets de la Regence*] i doveli do regenta, koji je pokušao da ga uteši, navodeći svakojake razloge zbog kojih je morao da pred drugima postupi tako strogo prema njemu. Regentovo ponašanje je bilo toliko nepredvidljivo da ga je dva dana kasnije poveo sa sobom u operu, pa je tako Lo sedeo u kraljevskoj loži pored regenta, koji se na očigled sviju ponašao upadljivo blagonaklono prema njemu. Ali Lo je već bio toliko omražen da se taj eksperiment umalo nije završio kobno po njega. Rulja je napala kame- nicama njegovu kočiju upravo kad je ulazio na kapiju vlastite kuće, i da kočijaš nije naglo poterao kola u dvorište, a sluge odmah zatvorile kapiju, njega bi po svoj prilici izvukli i rastrgli na komade. Sledećeg dana rulja je napala i njegovu ženu i ćerku dok su se u kočiji vraćale s trka. Kada su regenta obavestili o tim događajima, on je Lou poslao snažan odred švajcarske garde, koji je bio danonoćno stacioniran u dvorištu njegove rezidencije. Ogorčenje naroda je na kraju toliko naraslo da je Lo, nalazeći

da ni pored tih čuvara nije bezbedan u vlastitoj kući, potražio pribežište u regentovim odajama u Pale-Roajalu.

Sada je kancelar D'Agešo, koji je bio smenjen 1718. godine zato što se protivio Loovom projektu, pozvan da pomogne u ponovnom uspostavljanju poverenja. Regent je prekasno uvideo da nije bio u pravu što je bio tako okrutan i nepoverljiv prema jednoj od najsposobnijih, a možda i jedinjoj časnoj zvaničnoj ličnosti u to korumpirano doba. Kada je pao u nemilost, D'Agešo se povukao u svoj letnjikovac u Fresneu, gde je, utonuvši u duboke, ali prijatne filozofske studije, predao zaboravu ružne dvorske spletke. Regent je poslao u brznoj kočiji samoga Loa i viteza Konflana, gospodina iz regentove rezidencije, s naređenjem da dovedu bivšeg kancelara u Pariz. D'Agešo je pristao da pomogne koliko može, mada su njegovi prijatelji smatrali da ne treba da prihvati poziv da se vrati na svoj položaj ako taj poziv potiče od Loa. Po njegovom dolasku u Pariz pet članova Parlamenta pozvano je na savetovanje kod komesara za finansije, a 1. juna je ukinut zakon o zabrani posedovanja kovanica u vrednosti većoj od petsto livri. Dozvoljeno je da svako ima koliko želi kovanog novca. Da bi se papirni novac mogao povući, izdato je dvadeset pet miliona novih obveznica s pokrićem u prihodima grada Pariza i kamatom od dva i po odsto. Povučene banknote su javno spaljivane ispred Gradske većnice. Većina novih obveznica vredela je deset livri; a 10. juna banka je ponovo otvorena s dovoljno srebrnog novca za njihovu isplatu.

Te mere su donele znatne koristi. Sve stanovništvo Pariza pohitalo je u banku da svoje male obveznice zameni za kovanice, a kada je

ponestalo srebrnjaka, isplate su vršene u bakarnom novcu. Vrlo malo ljudi se žalilo na veliku težinu tog novca, mada su po ulicama stalno viđani jadnici kako se znoje i posrću pod teretom onoga što su dobili u zamenu za pedeset livri. Gužve oko banke su bile tolike da skoro nije bilo dana da neko nije bio na smrt prigriječen. Devetog jula gomila je bila toliko zbijena i bučna da su stražari postavljeni na ulaz u Žarden de Mazaren, zatvorili kapiju i nisu hteli više niko da puste. To je razjarilo rulju, pa su neki počeli da gađaju vojnike kamenjem između šipki gvozdene ograde. To je opet razjarilo vojnike, pa su zapretili da će otvoriti vatru na njih. U tom trenutku jednoga od njih je pogodio kamen i on je dohvatio pušku i pucao u gomilu. Jedan čovek je odmah pao mrtav, a jedan drugi je bio teško ranjen. Svakog časa se očekivalo da započne opšti napad na banku. Ali kada se kapija otvorila pred gomilom i kada su ljudi ugledali kako ih ceo odred vojnika spremno čeka s bajonetima na puškama, zadovoljili su se time da svom besu daju oduška gnevnim povocima i pogrdama.

Osam dana kasnije zgrnulo se toliko mnoštvo da je petnaestoro ljudi stradalo u tiskanju na vratima banke. To je toliko ogorčilo ljude da su tela tri žrtve položili na nosila i s njima na čelu pošli, njih oko sedam do osam hiljada, u Pale Roajal da pokažu regentu koliku su nesreću on i Lo navukli na zemlju. Desilo se da je Loov kočijaš, koji je sedeo na svom sedištu na kočiji svog gospodara u dvorištu palate, pokazao više žara nego pameti, pa je, ljutit što rulja tako vređa njegovog gospodara, rekao, dovoljno glasno da ga neki čuju, da su svi oni dripci koje treba poslati na vešala. Rulja je smesta nasrnu-

la na njega i razvalila kočiju, misleći da je Lo u njoj. Neoprezni kočijaš je jedva izvukao živu glavu. Nije pričinjena nikakva dalja šteta; pojavio se jedan odred vojnika, pa se gomila mirno razišla pošto je regent obećao da će ta tri tela koja su doneli da mu pokažu biti pristojno sahranjena o njegovom trošku. U vreme tog velikog meteža zasedao je Parlament, pa je njegov predsednik izašao da vidi šta se dešava. Kada se vratio obavestio je članove da je rulja razvalila Loovu kočiju. Članovi su listom poustajali, izražavajući svoje zadovoljstvo glasnim usklikima, a jedan od njih, obuzet mržnjom više od ostalih, povikao je: "A sam Lo, da li je i on rastrgnut na komade?" [Vojvotkinja od Orleana daje drukčiju verziju te priče; ali bez obzira na to koja je od njih istinita, ispoljavanje takvih osećanja ne služi na čast članovima jednog zakonodavnog tela. Ona kaže da je predsednika obuzela tolika radost da je dobio nastup stihotvorstva, pa je, vraćajući se u dvoranu, doviknuo članovima:

"Messieurs! Messieurs! bonne nouvelle!
Le carfosse de Lass est reduit en canelle!

(Gospodo, gospodo! Dobra vest!
Lasova kočija je razbijena u paramparčad!)]

Nesumnjivo, mnogo je zavisilo od poverenja nacije u Indijsku kompaniju, koja je bila garant za tako veliku sumu. Stoga je na ministarskom savetu izneto mišljenje da bi bilo od izvanredno velike koristi da joj se daju sve povlastice koje bi joj omogućile da odgovori svojim obavezama. U tom cilju je predloženo da joj se da isključivo pravo na celokupnu prekomorsku trgovinu, pa

je u tom smislu objavljen i jedan dekret. Ali na nesreću nije se imalo u vidu da će se tom merom upropastiti svi trgovci u zemlji. Ideja o tako velikoj povlastici izazvala je negodovanje cele nacije, pa su Parlamentu počele stizati peticija za peticijom da odbije da ratifikuje taj dekret. Parlament je tako i postupio, a regent je onda njegove članove proterao u Bloa, govoreći da ne rade ništa drugo nego huškaju na bunu. Na zalaganje D'Agosoa mesto progonstva je promenjeno u Pontoaz, pa su se članovi Parlamenta povukli tamo, rešeni da prkose regentu. Preduzeli su sve mere da svoje privremeno izgnanstvo učine što prijatnijim. Predsednik je priređivao bogate večere, na koje je pozivao najveselije i najduhovitije goste iz Pariza. Svake večeri priređivani su koncerti i balovi za dame. Obično ozbiljni i dostojanstveni savetnici i sudije pridruživali su se kartanju i drugim zabavama, vodeći nekoliko nedelja život pun razmetljivog uživanja, s jedinom svrhom da regentu stave do znanja koliko ih je malo pogodilo izgnanstvo i pokažu mu da mogu od Pontoaza načiniti boravište prijatnije od Pariza.

Francuzi su poznatiji od bilo kog drugog naroda po pesmama u kojima opevaju svoje nevolje. S dosta istine je rečeno da se cela istorija te zemlje može pratiti u pesmama. Kada je Lo izazvao ogorčenje zbog potpunog kraha svojih brižljivo smišljenih planova, postao je, razume se, predmet poruge; karikature u kojima je ismevan su se pojavile u svim radnjama, a ulicama su odjekivale pesme koje nisu štedele ni njega ni regenta. Mnoge od tih pesama su bile daleko od pristojnih, a u jednoj se preporučivalo da se Loove obveznice koriste za ono najnedostojnije za šta se hartija može upotrebiti.

Ali sledeća pesmica, sačuvana u pismima vojvotkinje od Orleansa, bila je najbolja i najpopularnija, i mesecima se čula po svim pariskim trgovima. Refren se sasvim dobro uklapa:

Aussitot que Lass arriva
 Dans notre bonne ville,
 Monsieur le Regent publia
 Que Lass serait utile
 Pour retablir la nation.
 La faridondaine! la faridondon.
 Mais il nous a tous enrichi!,
 Biribi!
 A la facon de Barbari,
 Mon ami!

Ce parpaillot, pour attirer
 Tout l'argent de la France,
 Songea d'abord a s'assurer
 De notre confiance.
 Il fit son abjuration.
 La faridondaine! la faridondon!
 Mais le fourbe s'est converti,
 Biribi!
 A la facon de Barbari,
 Mon ami!

Lass, le fils aine de Satan
 Nous met tous a l'aumone,
 Il nous a pris tout notre argent
 Et n'en rend a personne.
 Mais le Regent, humain et bon,
 La faridondaine! la faridondon!
 Nous rendra ce qu'on nous a pris,
 Biribi!
 A la façon de Barbari,
 Mon ami!

(Čim je u naš grad/ stigao Las/ gospodin regent je objavio/ da će Las biti koristan/ za oporavak države./ A on nas je sve obogatio/ na varvarski način/ prijatelju moj!

Da bi se domogao svih para Francuske/ taj protestant je smislio/ kako da najpre zado-
bije/ naše poverenje/ pa se odrekao svoje vere./ Ali se lupež opet preokrenuo/ na varvarski način/ prijatelju moj.

Las, stariji Satanin sin/ sve nas je doveo do prosjačkog štapa./ Uzeo nam je sve pare i nikom nije ništa vratio./ Ali će nam regent, čovečan i dobar,/ vratiti sve što nam je uze-
to/ na varvarski način/ prijatelju moj.)

Iz tog vremena potiče i ovaj duhoviti epigram:

Lundi, j'achetai des actions;
Mardi, je gagnai des millions;
Mercredi, j'arrangeai mon menage,
Jeudi, je pris un equipage,
Vendredi, je m'en fus au bal,
Et Samedi, a l'Hopital.

(U ponedjeljak sam kupio akcije;/ u utorak stekao milione;/ u sredu sam opremio ku-
ću;/ u četvrtak kupio kočiju; u petak otišao na bal/ a u subotu u sirotinjski dom.)

Među mnogobrojnim karikaturama koje su pokazivale isto tako jasno kao i ozbiljnije stvari da se nacija prizvala pameti bila je i jedna čija je kopija sačuvana u *Memoires de la Regence*. Njen autor ju je ovako opisao: “'Boginja deonica' se vozi u trijumfalnoj kočiji, kojom upravlja Boginja

ludosti. U kočiju su upregnute personifikacije reke Misisipi, Južnog mora, Engleske banke, Kompanije zapadnog Senegala i raznih jemstava. Da se kočija ne bi kretala presporo, zastupnici tih kompanija, prevejanog izraza i s lisičjim repom, okreću paoce, na kojima su ispisani nazivi raznih akcija i njihova vrednost, čas visoka čas mala, u zavisnosti od toga kako se točak okreće. Na tlu leže roba, trgovački dnevnic i poslovne knjige legitimne trgovine, smrvljeni pod točkovima kočije Ludosti. Iza njih je ogromna gomila muškaraca i žena svih godina i društvenog položaja, koji hrle za Fortunom i otimaju se o deonice koje im ona darežljivo deli. Na oblaku sedi demon i pravi mehure od sapuna; i oni su predmet divljenja i gramzivosti ljudi iz gomile, koji skaču jedan drugome na leđa da bi ih dohvatili pre nego što se rasprsnu. Na putu ispred njih isprečila se velika zgrada s troja vrata, a kroz jedna od njih mora da prođe i kočija i cela gomila koja ide za njom. Iznad prvih vrata su reči: “Dom ludaka”, iznad drugih “Dom bolesnika”, a iznad trećih “Dom ubogih”. Na jednoj drugoj karikaturi Lo je prikazan kako sedi u velikom kazanu koji ključa na ognju opšte pomahnitalosti, a okružen je lakovnim mnoštvom koje ubacuje u kazan sve svoje zlato i srebro, a za uzvrat radosno prima komadiće hartije koji im on neštedimice deli.

Dok je to uzbuđenje trajalo, Lo se dobro čuvao da se ne pojavi na ulici bez pratnje. Zastvoren u regentovim odajama, on je bio zaštićen od svakog napada, a kada bi se i usudio da izađe, to je činio ili inkognito ili u nekoj od dvorskih kočija i praćen jakom stražom. O tome koliko je bio omražen kod ljudi iz naroda i šta bi mu se desilo da im je dopao šaka govori

jedna zabavna anegdota. Jedan gospodin po imenu Bursel prolazio je u svojoj kočiji ulicom Sen. Antoan kada mu se na putu isprečila jedna najamna kočija. Kočijaš g. Bursela je nestrpljivo doviknuo tom drugom kočijašu da mu se skloni s puta, a kada je ovaj to odbio, udario ga je u lice. Za tren oka sjatila se gomila privučena svađom i g. Bursel je izašao iz kočije da uspostavi red. Vozač najamne kočije, pomislivši da sada ima posla s još jednim napadačem, dosetio se kako da se oslobodi i jednog i drugog, pa je povikao iz sveg glasa: “U pomoć! U pomoć! Ubistvo! Ubistvo! Evo Lo i njegov sluga hoće da me ubiju! U pomoć! U pomoć!” Na to su ljudi počeli da izlaze iz svojih prodavnica s batinama i raznim oružjem, dok se gomila latila kamenica da se po kratkom postupku obračuna s navodnim finansijerom. Srećom po g. Bursela i njegovog slugu, vrata jezuitske crkve su bila širom otvorena, pa su, suočeni s toliko nadmoćnijim neprijateljem, poleteli k njima što su brže mogli. Stigli su do oltara s gomilom za petama, pa bi se čak i tamo loše proveli da nisu, videvši da je sakristija otvorena, uleteli u nju i za sobom zatvorili vrata. Uplašeni i razljućeni sveštenici su onda nekako nagovorili napadače da izađu iz crkve, a ovi su, videći da je kočija g. Bursela još na ulici, svoju mržnju iskalili na njoj i znatno je oštetili.

Onih dvadeset pet miliona obveznica s pokrićem u gradskim prihodima Pariza nisu mnogo privlačile ljude koji su imali veliki broj akcija Kompanije Misisipi jer su nosile kamatu od samo dva i po odsto. Pretvaranje jednih deonica u druge nije stoga išlo lako; osim toga, mnogi su se i dalje držali akcija Loove kompanije, iako im je vrednost padala, u nadi da će

ipak doći do nekog povoljnog obrta. Stoga su vlasti, u želji da ubrzaju razmenu, donele 15. avgusta dekret kojim se zabranjivala svaka dalja upotreba vrednosnih papira u iznosu od jedne do deset hiljada livri, izuzev u slučaju kupovine anuiteta, polaganja na bankovni račun ili uplate neizmirenih rata za deonice kompanije.

Sledećeg oktobra donet je još jedan dekret kojim je obznanjeno da će po isteku novembra te obveznice biti smatrane bezvrednim. Upravljanje kovnicom, ubiranje poreza i sve druge povlastice Indijske kompanije ili Kompanije Misisipi ukinute su i ona je svedena na običnu privatnu kompaniju. Bio je to smrtni udarac za ceo sistem, koji se sada našao u rukama svojih neprijatelja. Lo je izgubio svaki uticaj u Finansijskom savetu, a kako su kompaniji oduzete sve povlastice, ona više nije pružala ni tračak nade da će moći da ispunjava svoje obaveze. Nastala je potraga za svima za koje se sumnjalo da su se nezakonito obogatili u vreme kada je zaludečnost naroda bila na vrhuncu, a okrivljeni su osuđivani na visoke globe. Pre toga je bilo naređeno da se sačine spiskovi prvobitnih vlasnika, da vlasnici koji još drže svoje akcije moraju da ih deponuju kod kompanije, a da oni koji nisu u celosti isplatili deonice za koje su se prijavili treba da ih sada otkupe od kompanije po ceni od 13.500 livri za svaku deonicu od 500 livri. Ne želeći da plate tu ogromnu cenu za akcije koje su zapravo vredele manje i od svoje nominalne vrednosti, akcionari su počeli pakovati svoju pokretnu imovinu i pripremati se da se sklone u inostranstvo. Na to je odmah izdato naređenje svim lučkim i pograničnim vlastima da hapse sve putnike koji pokušaju da odu iz kraljevstva i da ih drže u zatvoru dok se ne utvr-

di da li imaju kod sebe srebrninu ili nakit, kao i da li su se u bližoj prošlosti bavili trgovanjem akcijama. Protiv onih malobrojnih koji su pobjegli doneta je osuda na smrt, a protiv onih koji su ostali povedeni su krajnje proizvoljni sudski postupci.

I sam Lo je u jednom trenutku očajanja odlučio da napusti zemlju u kojoj mu život više nije bio bezbedan. Najpre je zatražio dozvolu da se povuče na jedno od svojih poljskih imanja, što mu je regent rado dopustio. Regenta je mnogo pogodilo što su stvari uzele tako nesrećan obrt, ali njegova vera u valjanost i delotvornost Loovog finansijskog sistema ostala je nepokolebana. On je postao svestan sopstvenih zabluda i tokom ono malo preostalih godina svog života stalno je priželjkivao priliku da taj sistem ponovo uspostavi na čvršćoj osnovi. Prilikom Loovog poslednjeg prijema kod princa, on je, kažu, rekao: "Priznajem da sam počinio mnoge greške; počinio sam ih zato što sam čovek, a svi ljudi su podložni zabludama; ali najozbiljnije Vam kažem da nijedna od njih nije proistekla iz zlih ili nećasnih pobuda i da se ništa tako ne može naći u mom ponašanju tokom sveg tog vremena."

Dva ili tri dana posle Loovog odlaska, regent mu je uputio vrlo ljubazno pismo, u kome mu je dao dozvolu da ode iz kraljevine kada god zaželi i obavestio ga da je naredio da mu se pripreme putne isprave. Istovremeno mu je ponudio da mu dâ koliko god mu je novaca potrebno. Lo je s puno poštovanja odbio novac i otišao je u Brisel u jednoj brznoj kočiji koja je pripadala gospođi de Pri, ljubavnici burbonskog vojvode, a pratilo ga je šest vojnika na konjima. Odatle je otputovao u Veneciju, gde je

ostao nekoliko meseci i sve vreme bio predmet velike radoznalosti, jer su ljudi verovali da ima ogromno bogatstvo. Ništa nije bilo dalje od istine. Iako se to nije moglo očekivati od čoveka koji se veći deo života bavio kockanjem, on nije iskoristio priliku da se obogati na račun upropašćene nacije. U vreme kada je ludilo naroda za akcijama Kompanije Misisipi bilo na vrhuncu, on ni za trenutak nije sumnjao da će njegovi projekti biti na kraju krunisani uspehom i da će zahvaljujući njima Francuska postati najbogatija i najmoćnija nacija u Evropi. Svu svoju zaradu on je ulagao u kupovinu imanja u Francuskoj – što neosporno pokazuje da je bio uveren u valjanost svojih zamisli. On nije gomilao srebrninu ili nakit i nije odašiljao novac u strane zemlje, kao nepošteni mešetari. Sve što je imao, s izuzetkom jednog dijamanta vrednog pet do šest hiljada funti sterlinga, uložio je u posede na tlu Francuske; a kada je otišao iz te zemlje, otišao je skoro kao prosjak. Samo to je dovoljno da uspomenu na njega oslobodi optužbi, koje mu se tako često i neopravdano upućuju, da je bio varalica. Čim se doznalo za njegov odlazak, sva njegova imanja i njegova bogata biblioteka bili su konfiskovani. Poništen je i ugovor o doživotnoj isplati anuiteta od 200.000 livri (8.000 funti sterlinga) njegovoj ženi i deci, za koji je bio uplatio pet miliona livri, uprkos tome što se u jednom posebnom dekretu, donetom u danima njegovih uspeha, podvlačilo da se taj ugovor ne može poništiti ni iz kakvog razloga. U narodu je zavlдалo veliko ogorčenje što je Lo pušten da pobjegne. Rulja i Parlament su želeli da ga vide na vešalima. Oni malobrojni koji nisu pretrpeli štetu od trgovačke revolucije radovali su se što je ta varalica

otišla iz zemlje; ali oni koji su bili pogođeni njome (a takvih je bilo mnogo više) žalili su što je van zemlje kada bi njegov neposredan uvid u velike finansijske nevolje zemlje i poznavanje uzroka koji su do njih doveli mogli biti od koristi za nalaženje nekog leka.

Na jednom sastanku Finansijskog saveta i Opšteg regentskog veća izneti su podaci iz kojih se videlo da vrednost obveznica u opticaju iznosi dve milijarde i 700 miliona. Od regenta je zatraženo da objasni kako je došlo do neslaganja između datuma kada su te obveznice izdate i datuma na dekretima o zvaničnom odobrenju za emisiju tih obveznica. On je bez bojazni mogao da preuzme svu odgovornost na sebe, ali mu je više odgovaralo da jedan deo krivice svali na odsutnog Loa, pa je izjavio da je Lo u razna vremena na svoju ruku izdao 1.200.000.000 obveznica, a da je onda on, videći da se to više ne dá ispraviti, zaštitio Loa tako što je antedatirao dekrete Saveta kojima se odobravalo to povećanje. Više bi mu služilo na čast da je, kada je već govorio o tome, izneo celu istinu i priznao da su njegovo rasipništvo i nestrpljenje bili glavni razlozi zbog kojih je Lo prekoračio granice bezbednog spekulisanja. Utvrđeno je i da je nacionalni dug 1. januara 1721. godine premašio 124.000.000 funti sterlinga, a da kamata na tu sumu iznosi 3.196.000 funti. Odmah je imenovana komisija da proveri sve obveznice u vlasništvu državnih poverilaca, koje je trebalo razvrstati u pet grupa, s tim da se u prve četiri ubroje oni koji su svoje obveznice kupili pravim novcem, a u poslednju unesu oni koji ne mogu da pruže dokaze da transakcije kojima su se bavili nisu bile fiktivne ili nepoštene. Naređeno je da se obveznice ovih iz pete grupe po-

nište, a da se vlasnici svrstani u prve četiri grupe podvrgnu vrlo strogoj i temeljnoj proverbi. Po završetku rada komisija je podnela izveštaj u kome je preporučila da se kamata na te obveznice smanji na pedeset šest miliona livri. U prilog toj preporuci navela je prikaz raznih pronevera i iznuda koje je ustanovila, pa je u skladu s time objavljen dekret, koji su parlamenti kraljevine odmah ratifikovali.

Kasnije je osnovan jedan drugi sud, nazvan Komora Arsenala, koji je ispitivao malverzacije vladinih finansijskih nadležstava u prethodnom razdoblju. Jedan sudija Apelacionog suda, po imenu Falone, bio je upleten, zajedno s opatom Klemanom i dvojicom njihovih službenika, u razne pronevere u ukupnom iznosu od preko milion livri. Prva dvojica su bila osuđena na smrt odsecanjem glave, a druga dvojica na vešanje, ali kazne su im kasnije preinačene na doživotni zatvor u Bastilji. Otkrivene su i mnoge druge nepodopštine, čiji su počinioci osuđivani na zatvor i novčane kazne.

I D'Arženson je, zajedno s Loom i regentom, trpeo ozlojeđenost naroda koja se izlila na sve koji su imali veze s Kompanijom Misisipi i ludilom izazvanim njome. On je bio smenjen s položaja kancelara da bi na njegovo mesto bio postavljen D'Ageso, ali je zadržao zvanje čuvara pečata i bilo mu je dopušteno da prisustvuje zasedanjima saveta. On je, međutim, smatrao da je bolje da ode iz Pariza i da neko vreme boravi povučeno u svojoj poljskoj rezidenciji. Ali ta izdvojenost nije odgovarala njegovoj prirodi, pa je postao mrzovoljan i nezadovoljan, što je pogoršalo bolest od koje je dugo patio, tako da je umro za manje od godinu dana. Žitelji Pariza su bili toliko kivni na njega da ga je nji-

hova mržnja pratila do samoga groba. Dok se pogrebna povorka s njegovim telom kretala ka Crkvi sv. Nikole iz Šardonerea, upokojištu njegove porodice, na nju je nasrnula razjarena rulja, tako da su njegova dva sina, koji su kao pokojnikovi najbliži srodnici bili u kočiji odmah iza kovčega, morali da što brže skrenu u jednu sporednu ulicu kako se bes ne bi iskalio na njima.

Što se Loa tiče, on je neko vreme živeo u nadi da će ga pozvati da se vrati u Francusku i pomogne da se poverenje u nju postavi na čvršće temelje. Ta nada se izjalovila 1723. godine, kada je regent naprasno izdahnuo dok je sedeo kraj kamina i razgovarao sa svojom ljubavnicom vojvotkinjom de Falaris, pa je Lo opet spao na to da se, kao ranije, izdržava kockom. Nekoliko puta je morao da založi svoj dijamant, jedini ostatak svog ogromnog bogatstva, ali sreća na kocki mu je obično omogućavala da ga otkupi. Pošto su ga u Rimu proganjali poverioci, otišao je u Kopenhagen, gde je od engleskog ambasadora dobio dozvolu da se vrati u rodnu zemlju, pošto mu je još 1719. godine bio izdat akt o pomilovanju za ubistvo g. Vilsona. U Englesku je prevezen na admiralovom brodu, što je izazvalo jednu kraću raspru u Domu lordova. Lord Koningsbi je zamurio što je tolika čast ukazana čoveku koji se odrekao i svoje domovine i svoje vere, i upozorio da bi njegovo prisustvo u Engleskoj u vreme kada je narod toliko pometen nečasnim poslovima direktora Kompanije Južnog mora moglo biti vrlo opasno. On je predložio da se to pitanje stavi na glasanje, ali se od toga odustalo jer nijedan član Gornjeg doma nije smatrao da je njegova bojazan opravdana. Lo je ostao u Engleskoj oko četiri godine, a onda je otišao u Veneciju, gde je i umro 1729. godine u vrlo bednim uslovima.

57

U to vreme nastao je sledeći epitaf:

Ci git cet Ecosais celebre,
Ce calculateur sans egal,
Qui, par les regles de l'algebre,
A mis la France a l'Hopital.

(Ovde počiva slavni Škot,/ računđija bez premca,/ što je po pravilima algebre/ odveo Francusku u sirotinjski dom.)

Njegov brat Viljem Lo, koji je sarađivao s njime u upravljanju i bankom i Kompanijom Luizijana, bio je neko vreme zatvoren u Bastilji zbog navodnih malverzacija, ali mu nije nikada dokazana nikakva krivica. Pušten je iz zatvora posle petnaest meseci i postao je rodonačelnik porodice čije su starešine i danas poznate u Francuskoj kao markizi de Loriston.

Original: Charles Mackay, "Mississippi Scheme", *Memories of Extraordinary Popular Delusions and Madness of Crowds*, prvi put objavljeno 1841. godine.

PROLEČE

58

